Ataç

Ataç kitabevinin aylık dergisi

çeviri özel sayısı

çağdaş insancılık

8

Ataç
Ataç kitabevinin aylık dergisi

BİRİNCİ YIL

SAYI : 8 CİLT : 1

1 ARALIK 1962

Sahibi :

ŞÜKRAN KURDAKUL

***

Yazı işlerini fiilen idare eden :

I. AFŞAR TİMUÇİN

***

Bu sayıyı düzenliyen :

ADNAN BENK

***

Her ayın onbeşinde İstanbul'da yayınlanır ● Sayısı 100 kuruştur. ● Altı aylık abonesi 6 lira, yıllık abonesi on iki liradır ● Havaleler ATAÇ KİTABEVİ adına gönderilmelidir

***

● Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez ● Yazı işleriyle ilgili konularda kitabevine Çarşamba günleri 14 - 16 arasında müracaat kabul edilir. Ataç Kitabevi - Ankara Cad. 45 ●

***

İLÂN KOŞULLARI :
Arka kapak : Çift renk : 1250 T.L.
Arka kapak içi : 1000 T.L.
İç sahifeler : Santimi 15 T.L.

Basıldığı yer :
Büyük Kervan Basımevi
Aydınlar Han - Nuruosmaniye Cad. - İstanbul

İçindeki yazılar

●

Yazıların başlarındaki açıklamaları Adnan Benk Gaeton Picon'dan çevirmiştir.

çağdaş insancılık

I GELENEKSEL DEĞERLERİN ÇÖKÜNTÜSÜ, UYGARLIĞIN BUNALIMI

Yaşama ve düşünme koşullarının, XIX uncu yüzyılın sonlarından bu yana, gitgide daha büyük bir hızla değişmesi, insan yaşayışını yönlendiren ve eylemlerimizin bir çeşit değer ölçüsü olan ilkelerin tümünü ister istemez yeniden ele almamızı gerektirecekti. Durumu sarsılan kavramlar, bugüne değin davranışlarımızı değerlendiren ve yöneten İnsancılık, Ahlâk, Uygarlık, Kültür kavramlarıydı.

XIX uncu yüzyılda, geleneksel ahlâk - özgürcü liberal toplumun ahlâkı - Yunan - Latin insancılığından, hıristiyan ahlâkından ve XVIII inci yüzyıl akılcılığından kurulu üçlü bir temele dayanıyordu. Yunan - latin insancılığı, kültürle kalmıyor, bize bir de ahlâk getiriyordu: Bu ahlâk, bir yandan insanoğluna evrende üstün bir yeri olduğu duygusunu aşılıyor, bir yandan da, insanoğlunun kendisinde, insanı içgüdüsünden, doğanın güdümünden kurtaran yetilere, akıla, iradeye, kavrama gücüne bir üstünlük tanıyordu. (Bir özgürlük ve sorum ahlâkının doğması, edebiyat bilgisine ve felsefe alışverişlerine büyük bir önem verilmesi bu tutumun sonuçlarıdır.) Hıristiyan ahlâkı birçok noktalarda insancılık geleneğine aykırı düşmekle birlikte, ana konularda bu gelenekle bağdaşırdı. Gerçekten de, hıristiyan ahlâkına göre de, insancılık geleneğine göre de Tanrının yaratığı olan insan evrenin ortası ve anlamıdır; Tanrının kendisine armağan ettiği can'ını, yaşama hakkını küçümseyemez, ona dil uzatamaz. Düşüş ve Arınma dogmaları, öteki dünyaya kavuşup kavuşmamanın doğrudan doğruya insanın kendi çabasına bağlı olduğunu gösterir. İnsanoğlu özgürdür, kendinden sorumludur: yaptığı işlere göre yargılanacaktır, ama eylemlerinden önce niyetleri göz önünde bulundurulacaktır, çünkü özgürlüğünü tam olarak ancak vicdanında duyabilir. Bu görüş, niyete, iyilikseverliğe, gönül arılığına, pişmanlığın ahlâksal değerine dayanan bir ahlâkın doğmasına yol açmıştır.. Gerek hıristiyanlığa göre, gerek insancılığa göre, insanoğlu kendi üstünlüğünü, ayrıcalığını doğadan kopmakta, doğayı baskı altına almakta bulduğundan, hıristiyan ahlâkı içgüdüye, insandaki bütün bioloji güçlerine, özellikle cinsel duyguya karşıdır: bu bakımdan insanoğlunu kendi kendini ezmeye, çile çekmeye çağırır.

Hıristiyan inancı, daha XVIII inci yüzyılda, evrenselliğini yitirmişti. Ama bu evrenselliğin yitirilmesi hıristiyan ahlâkının ortadan çekilmesi demeye gelmez. XVIII inci ve XIX uncu yüzyılların akılcı ahlâkı hıristiyan ahlâkını, o ahlâkla birlikte de yunan - latin mirasını benimsedi. Gerçekten de, üzerinde biraz kafa yorulursa, Kant'ın savun-

duğu iyi niyetin, hıristiyan ahlâkındaki gönül iyilikseverliğinden başka bir şey olmadığı kolaylıkla anlaşılır; XIX uncu yüzyıl tanrıbilmez akılcılarının da, din dışında bir ahlâk olabileceğini ileri sürerken, göz önünde bulundurdukları ahlâk, o güne değin dine temel olan ahlâktır. Bu iki ahlâk görüşünde de, insanoğluna evren içinde apayrı bir yer verilir; özgürlüğe ve soruma inanılır; doğanın itmelerine karşı koyabilecek bütün güçlerin, aklın, iradenin üstünlüğü savunulur; ahlâkın evrenselliğine güvenilir.

İmdi, XIX uncu yüzyılın sonlarında, tek bir noktaya yönelen sayılamıyacak kadar çok nedenlerden dolayı, bu geleneksel değerlerin saldırıya uğradıklarını, sarsıldıklarını, çok geçmeden de çöktüklerini görüyoruz.

Artık her şey bu değerlere karşıdır. Karşı olanların başında da, bilgimizin değişmeleri, yayılması gelir.

Evrenselliğinin herkesce onaylanması akılcı ahlâka Tanrı sözünün şaşmazlığını sağlıyordu. Ne var ki, tarih ve insan bilimlerinin tümü, bizim akıl yapımızla ve değerler düzenimizle bağdaşamıyacak uygarlıkların ve toplumların bulunduğunu ortaya koydu. Ahlâkların ve sanat üsluplarının bu çeşitliliği karşısında, kendi deeğrlerimize salt bir anlam yükliyemez olduk.

Bütün öğrendiklerimiz, araştırmalarımız, insanoğlunda bizim tasarladıklarımızdan daha çok olanaklar bulunduğunu gösteriyor. Toplumbilim akıldışı davranmaların, doğaya bizimkinden daha yakın düşünce biçimlerinin önemini ortaya koydu. Ruhbilim (Nietzche'nin, Dostoyevski'nin ruhbilimi) baskıcılık, saldırganlık gibi «kötü» güçleri, ve «yeraltı insanı» nın, «akıldan kurtulmak ve haklı çıkmak için bile bile deliren» insanın gerçekliğini karşımıza çıkardı. Az sonra ruh - çözüm bu sezgileri doğruladı: insanoğlunda ahlâka aykırı sayılan güçlerin, en başta da cinsel duyguların ağır bastığını, dizginlemenin bu duyguları yok edemiyeceğini, olsa olsa sinsi, daha yıpratıcı biçimlere bürünmelerine yol açacağını Freud'ün çalışmalarından öğrendik. Bilindiği gibi, Freud'e göre, bütün nevrozlar baskı altında tutulan cinsel duygunun biçim değiştirmesinden ileri gelir. Hem, ruh - çözüm şu soruyu ele almaya zorluyor bizi: yaradılışımızdan gelen bir şeyi ne hakla baskı altında tutarız?

Bioloji de, kendi açısından, insanoğlunun doğal bir yaratık olduğunu, sanıldığı gibi «imparatorluk içinde bir imparatorluk» olmadığını gösteriyor. Fizik bilimler de, genel olarak, evreni bir zorunluklar zinciri olarak açıklıyor, dolayısıyla da geleneksel ahlâkın dayandığı özgürlük ve sorumluluk duygusu gerçekliğini yitiriyor.

Bilimsel zorunluğun uyandırdığı bu kuşku, insan bilimleriyle daha bir büyüyor. Vicdanımızın bilincimizin bize bildirdiği gerçek, bizi yargılıyacakların göz önünde bulundurmalarını istediğimiz gerçek, bizim kendi gerçeğimiz midir, yoksa aldatıcı bir görüntüden başka bir şey değil midir? Toplumbilim araştırmalarına göz atarsak bir kurumun, bir töre'nin, ileri sürülen gerekçeyle hiçbir ilintisi olmıyan ihtiyaçları karşıladığını anlarız; bugünkü ruhbilim araştırmalarından çıkan sonuçlara göre de, davranışlarımızın çoğu kendi kendimize açıklamadığımız, bilincine varmadığımız örneklere uyuyor. Demek ki bilinçdışının alanı, bilinç alanından çok daha geniş; dolayısıyla, bilincimize gerçeğin ölçüsü diye bakamayız artık. Bu yargı, değerlendirme ölçülerimizin değiştirilme-

sini gerektiriyor. Bunu ilk anlıyan Nietzsche olmuştu :

«Bugün, olumsuz bir adlandırmayla ahlâk - dışı diyebileceğimiz bir dönemin eşiğinde değil miyiz? Onun içindir ki, biz ahlâksızlar bir eylem'in kesin değerini, o eylemde niyet - dışı kalan şeylere bağlıyoruz, buna karşılık da, o eylemde önceden tasarlanan, bilinen, öğrenilen, bilince gelen ne varsa, bütün bu görüntüleri o eylemin yüzeyi, derisi, yani açıklamaktan çok gizlemeye yarıyan örtüsü sayıyoruz. Kısacası, bizce kurma, niyet, yorumlanması gereken bir belirtidir... Dolayısıyla ahlâkın, bugüne değin süregelen kurma, niyet ahlâkının bir önyargı, yıldız bilim ya da simya gibi aceleye gelmiş, geçici, aşılması gereken bir ahlâk olduğuna inanıyoruz...»

Nietzsche'nin bu görüşüyle başlıyan insanoğlunun ve insan davranışının günden güne nesnelleşmesi karşısında geleneksel ahlâk günden güne geriliyor. Bir eylemin nedeni bizim niyetimizde değil de, bilincimizden sıyrılan ve belki de evrensel zorunluktan sıyrılamıyan bir güçteyse, bu eylemi ne hakla yargılamaya kalkışırız? Eylem üzerinde yapılması gereken iş lem yargılama değil, önceden görme ve tanıtma işlemleridir. Hukuk alanında da sorun kavramını nesnel olarak ele almak için bir çaba görülüyor; suçluya karşı kendini korumak toplumun hakkıdır, ama onu ayıplamak ya da cezalandırmak hakkı değildir. Dahası var: birtakım düşünürler, sorumluluk kavramını büsbütün bırakmak, hastaya, deliye, toplum yoksunlarına tanınan sorumsuzluğu bütün insan eylemlerine yaymak istiyorlar.

Geleneksel değerlerin karşılaştığı başka bir düşman da, XIX uncu yüzyıldan bu yana gücü günden güne artan, bu değerleri birtakım çıkarları gizleyici birer «aldatmaca» olarak gören marxcılıktır. Nietzsche, erenliğin kökünde baskı isteğini bulmuştu; Freud, sanatçı çalışmasında ya da «katıksız» aile sevgisinde cinsel duygunun gizlendiğini açıklamıştı; Marx ise, bireycilik, özgürlük, adalet gibi burjuva değerlerinin gerçekte gizlenmiş kapitalci çıkarları olduklarını ileri sürmüştür.

Görüldüğü gibi, düşünce ve bilgi alanlarında beliren yeni eğilimlerin tümü geleneksel değerlere karşıdır.

Akılcılığın ve burjuvalığın ürünü olan bu değerlerin kısa zamanda çökmeye yüz tutması ne gibi sonuçlar verecek? Birçok kimseye göre, bu sonuçların' başında gelen, yoğun bir kurtulma duygusudur .

Geleneksel inançlara karşı için için bir itme duyan birçok kimse, bilimsel araştırmaların kendi duygularını desteklediğini görünce, geleneksel değerlere karşı besledikleri kuşkuyu gizlemekten kurtuldular. Eski değerlerin yerini yeni değerler almaya başladı. İnsanoğlu, akılcılığın ve hıristiyanlığın gözden düşürdüğü egemenlik iradesi, yaratma gururu, ruhun akıldışı güçleri, kısacası yaşama ve mutluluk içgüdüsünü benimsemeye, baskı altında tutulan bu yanını değerlendirmeye başladı. Geleneksel değerler, gücü tükenmiş, iki yüzlü bir toplumun önyargıları, andlaşmaları, düzmece değerleri durumuna düştü. Yoksullaşmayı, çileyi, yerinden kımıldamamayı öğütliyen bir ahlâkın yerini, kişi özgürlüğüne, gelişmeye, kendini alabildiğine gerçekleştirmeye dayanan bir ahlâk aldı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, değerlerdeki bu değişimi hiç bir ses Nietzsche kadar güçlü bir dille anatmamıştır. Ne var ki, Nietzsche büyük bir öncüdür, çağdaş düşüncenin gelişmesinde doğrudan doğ-

ruya yer almamıştır. İlk yazı olarak ANDRE GİDE'in birkaç sayfasını sunuyoruz. André Gide, Nietzsche gibi, yapılması gereken bir yıkımı haber vermiyor, bu yıkımın sonuçlarını gösteriyor. Bir özelliği de gördüğü eğitimdir: hıristiyan (protestan) bir ortamda yetiştiği, geleneksel değerlerin baskısıyla eli kolu bağlandığı için, bu değerlerden kurtulmanın sevincini büyük bir coşkunlukla anlatabilmiştir. Bir noktayı daha belirtelim: ahlâk bakımından, hiçbir eser, Dünya Nimetleri, Tohum ölürse, Corydon, Kalpazanlar kadar etkili olmamıştır. André Gide, insanoğlunun yeni isteklerine, bütün eğilimlerini utanmadan gerçekleştirme hakkına en uygun gerekçeleri hazırlamıştır.

SANA COŞKUNLUĞU ÖĞRETECEGİM, NATHANAEL...

Bir eylem iyidir ya da kötüdür diye yargılamadan yapacağını yapmak. İyilikmiş, kötülükmüş, aldırmadan sevmek.

Sana coşkunluğu öğreteceğim, Nathanael.

Durgun yaşamaktansa, Nathanael, soluk soluğa yaşamak. Ölüm uykusu dışında hiçbir dinlenmede gözüm yok. Yerine getirmediğim her isteğin, harcamadığım her gücün, yaşama gücünü beni kemirmekte bulmasından korkarım. Bende bekleşenlerin tümünü şu yeryüzünde hele bir açıklasam, sonra da, doymuş olarak, tam bir umutsuzluk içinde ölsem, diyorum...

... Sana coşkunluğu öğreteceğim, Nathanael.

Fosfora ışıltısı nasıl bağlıysa, eylemlerimiz de bize öylesine bağlı. Bu eylemler yakar gerçi bizi, ama bizi ışıldatan da onlar.

Ruhumuzun bir değeri olmuşsa, kimi ruhlardan daha bir alevli yandığı içindir...

... Her insanda garip olanaklar var. Geçmiş kendi hikâyesini bugüne yansıtmasaydı, bugün bütün geleceklerle dolardı. Ne yazık! tek bir geçmiş tek bir gelecek sunuyor - uzaya atılmış sonsuz bir köprü gibi önümüze seriyor onu.

Kavrıyamadıklarımız dışında yapamıyacağımız yoktur. Kavramak, yapabileceğini duymaktır. İNSANLIGI OLANCA ÇEŞİTLİLİĞİYLE YÜKLENELİM en doğrusu bu.

Yaşamanın çeşitli biçimleri; tümünüz güzel göründünüz bana. (Sana bu söylediğimi Ménalque'dan duymuştum.)

... Beklenemiyecek bir Tanrı var, Nathanael. Tanrıyı beklemek, Nathanael, Tanrının sende olduğunu bilmemektir. Tanrıyı mutluluktan ayırma, bütün mutluluğunu da yaşadığın an'a bağla.

Hıristiyan ahlâkının yasaklarına karşı, işte zevkin istekleri :

Tanrı buyrukları, ruhumu örselediniz.
Tanrı buyrukları, on musunuz, yirmi misiniz?
Daha nereye kadar daraltacaksınız sınırlarınızı?
Yasaklarınızın sayısını günden güne arttıracak misiniz?
Yeryüzünde güzel bulduğum her şeye susayışımı yeni cezalarla mı karşılıyacaksınız?
Tanrı buyrukları, ruhumu hasta ettiniz.

Susuzluğumu giderebilecek suları duvarlarla çevrelediniz...
... Orası öyle! karanlık geçti gençliğim;
Pişmanım.
Tuzunu tadmıyordum toprağın
Ne de büyük tuzlu denizin.
Toprağın tuzu sanıyordum kendimi
Tadımı yitirmekten korkuyordum.

Denizin tuzu tadını yitirmiş; ama dudaklarım o tadı alamıyacak, yaşlandı dudaklarım artık. Ah! ne ettim de, içim çekerken deniz havasını ciğerlerime doldurmadım! Bundan böyle hangi şarap başımı döndürebilir?

Ah! Nathanael, sevincine kaptır kendini ruhun sevincine açıkken, sevgiye kaptırıver kendini dudakların öpülesi güzelken, kucaklaman sevinçliyken.

Düşüneceksin çünkü, diyeceksin : — Meyvalar oradaydı; dalları büküyor, dalları esnetiyordu ağırlıkları; — ağzım da oradaydı, istekle doluydu; — ama kapalı kaldı ağzım, yakarmada kenetlenen ellerim uzanamadı; — umutsuzcasına susamış kaldı ruhum, tenim. — Umutsuzcasına geçti zaman.

Kitabın sonunda, kişisel bağımsızlık ahlâkını tam olarak belirten şu sözlerle karşılaşıyoruz :

Nathanael, şimdi at kitabımı elinden. Sıyrıl ondan. Bırak beni...

(André Gide, Dünya Nimetleri)

Dünya Nimetleri'ndeki sesi, yüzyılımızın başlarında, yaşama sevincini anlatan birçok yazarda buluruz: Apollinaire'de, Cendrars'da, Larbaud'da, Cocteau'da, Giraudoux'da... Geleneksel değerlerden kurtulmak, sanki insanı kendine kavuşturmuş, bir «altın çağ» ın başlangıcı olmuştur.

Ama, daha şimdiden, bu çağ pek uzaklarda kalmış gibi geliyor bize. Dünya Nimetleri 1897'de yazılmıştı; yaşama sevincini anlatan bu edebiyat 1900 ile 1920 yılları arasındadır. O günden bugüne, düşüncemiz, edebiyatımız, sanatımız gittikçe daha karardı, daha bir umutsuzluğa saplandı. Bu umutsuzluğa her yerde, her yazıda raslıyoruz. Bugünkü uygarlığın, bugünkü insanın ne gibi tehlikelerle karşı karşıya kaldıklarını, hangi bakımlardan çökmeye yüz tuttuklarını, ikinci dünya savaşından heme nsonra kaleme alınan şu yazılardan anlıyoruz.

İNSAN ÖLDÜ MÜ?

Sıkıntıların bir çoğu gitti, ama bir çoğu da kaldı. Avrupanın bir ucuyla öteki ucu arasında başlıyan konuşmalarda, ayni soru, sürekli olarak gidip geliyor, burgu gibi beyinlere işliyor. Söze başlarken Avrupayı kemiren bu soruyu ele almamak, boşuna konuşmak olur.

XIX uncu yüzyılın sonunda, yarımadada duyulan eski bir sözü Nietzsche tekrar ortaya çıkarmıştı: «Tanrı öldü!...» Bunun ne demeye geldiği çok iyi biliniyordu: sıra insanoğlunun egemenliğinde demekti.

Bugün karşımıza çıkan sorun ise, şu eski Avrupa topraklarında, insanoğlunun ölüp ölmediği sorunudur.

Bu sorunun şimdi karşımıza çıkması birçok nedene bağlanabilir.

Bir kere, XIX uncu yüzyıl bilime, barışa, insanlık onurunun araştırılmasına büyük bir umutla bel bağlamıştı.

Yüzyıl önceki insanlar, bütün umutlarını insanlığa bağlarken, bu umudun insanlara yararlı birtakım bulgular topluluğuna, barışı destekliyecek düşünceler topluluğuna, insanlık onurunu kurtaracak duygular topluluğuna varacağına inanıyorlardı.

Barış bakımından bu inancın ne kadar boş çıktığını belirtmeye

kalkışmak bile yersiz olur.

Bilim bakımından, Bikini ortada işte.

Onur bakımından ise...

Kötülük sorunu XIX uncu yüzyılın büsbütün yan çizdiği bir sorun değildi. Ama, bizim karşımıza çıkışı, ruhçözenlerin elinde oyuncak olan o ne idiği belirsiz, trajik kuklalarla olmadı. Kötülük sorununu ortaya atan, Dostoyevskinin o yüce, o çatık kaşlı meleği oldu: «Dünyanın kefareti suçsuz bir çocuğa bir soysuzun işkence etmesi olacaksa, ben bu işte yokum.»

Bütün bu gördüklerimizin, bu yıkık kentlerin, bu hortlak - kentlerin üzerinden, daha korkunç bir varlık bütün Avrupaya uzanıyor: yıkılan, kana bulanan Avrupa, yaratacağını sandığı insanın yüzü kadar yıkık, kanlı değildir...

... Çekilen bunca acıdan sonra, insanoğlu artık, yalnız ne yapmak istediğinin, yalnız ne yapacağının değil, kendini ne sandığının da hesabını vermek zorundadır.

(André Malraux, U.N.E.S.C.O. Konuşmaları, Fontaine dergisi, 1946)

KORKUTUCU BİR DURUM...

Son yarım - yüzyıl içinde çağdaş insanın nasıl anlatıldığını şöyle bir aklımıza getirirsek, ister istemez ürkeriz: insanoğlu geçmiş ile bütün ilintilerini kesiyor. Yaşadığı ana bağlandığı için, kendini raslantılara, karşısına çıkan durumlara bırakıveriyor. Gerçi,, gene de geçmişten kalma bölmeler arasında yaşıyor ama, bu bölmeler onun gerçek yaşamasının geçtiği sahneler değil, birer kalıntı, döküntü yığını, gerçekle ilintisi olmıyan birtakım hayaller. Öyle ki, insanoğlunun hiçliğe vardığı söylense yeridir. Günümüzün insanı, umutsuzlukla ya da yıkma sevinciyle, hiçliğe sarılıyor. Nietzsche'den bu yana. günden güne gürleşen bir sesle «Tanrı öldü» diye bağırıldığını duyuyoruz. İnsan yaşaması bir yığın yaşaması oluyor. Bireylik kalkıyor, propagandanın, sinemanın, günlük gerçeği düzlemenin baskısıyla, kişi belli bir kalıba sokuluyor. Bu kalıbın içinde kendini bulamıyacağına aklı kesince, insanlık onuruna kavuşmak için büyük bir topluluğa, bir «biz»e katılmaya çalışıyor. Kimi insanlar da kurtuluşu Tanrıya inanmakta buluyorlar. Kendi aralarında bir birlik kuruyorlar, ya gerçekten inandıkları için, ya da hiçliğe karşı koyma isteğinden ileri gelen zorlu bir inanma iradesiyle Tanrı sözüne dört elle sarılıyorlar. Kimileri de büyük tarih teknikçileri olarak çıkıyor karşımıza, evrensel tarih üzerinde kafa yoruyor, yalnız düşünce yoluyla tarihi bir bütün olarak kavrayacaklarına, ya da gerçek bir zorbalıkla tarihi ele geçireceklerine inanıyorlar. Böylece tarihin kaldıraçını yakalamayı, geleceğin insanını yaratmayı umuyorlar. Kimileri de, ömürlerini boyun eğmekle, kendilerini harcamakla, bulanık inançlardan gelme bir bağnazlıkla bir başkana ya da partiye kölelik ediyorlar. Bir yalan dünyasında yaşamak ürkütmüyor onları, buyruk üzerine ellerini kana bulamaktan bile çekinmiyorlar. Bugünün insanı karmakarışıklık içinde; içgüdüler, hiçbir engelle karşılaşmadan, alabildiğine azmış. Ancak görünüşte baskı altına alınan bir şey tarih boyunca elde edilen uygarlık örtüsünü yırtıyor. Çağdaş ruhbilim, insandaki bu alt - yapıyı ortaya çıkarırken, onun gerçekte bir cehennem olduğunu da kavrıyor. Bu alt - yapıyı bilgiyle tüketmeye savaşırken, farkına varmadan kendine bir çeşit gerekçe aramış oluyor.

(Karl Jaspers, Uluslararası Cenevre Karşılaşmaları, -949, Baconniere Yayınevi.)

Uygarlığın bir bunalım dönemine girdiğini kimse yadsımıyor ama, neden böyle bir döneme girdiği üzerinde görüşler değişiyor.

Kimine göre, bunalım geleneksel değerlerin çöküntüsünden doğmuştur. Miguel Unamuno dinsel değerlere dönülmesini isterken, Max Scheler de, akılcı değerlerin insanı çıkmaza sürüklediklerini söylüyor ve geleneğe dönüşü öğütlüyor :

EŞİT AHLÂKIN YANILGISI :

Çağdaş ahlâk, insanların, ahlâk bakımından birbirine eşit olduğunu ileri sürer. Ahlâk edimlerinin çeşitliliğinden doğan farkların yanı sıra, Tanrı gözünde ve tanırının sevgili kulu olmak bakımından, insanlar arasında bir fark olabileceğini kabul etmez. Nitekim, bireylerin, ırkların, halkların, insanoğluna özgü niteliklerin; gelenekten doğan ya da soya çekimden gelen özelliklerin, bir takım farklar ortaya koyabileceğini kabul etmez. Oysa hellénisme, bunu, tutsaklığın doğal bir olgu olduğunu kabul ederek temellendiriyor; Hıristiyanlık ise Tanrının sevilmiş kulu olmanın ahlâki değeri ve bireylerdeki doğal yetkinliklerin eşitsizliği öğretisini ileri sürerek temellendiriyordu. Ne var ki, ister bir olguyu saptamakla yetindiğini ileri sürsün, ister bir ahlâki zorunluğu dile getirsin, ya da isterse her ikisini birden yapmış olsun; günümüzün mutlak ahlâkî eşitliği öğretisinin, bir hınçtan doğmuş olduğu açıkça görülmektedir. Dışgörünüş bakımından zararsız olduğu sanılan bu eşitlik gerekçesi altında (ister ahlâki, ister ekonomik, toplumsal ya da dinî eşitlik söz konusu olsun), küçük insanların, şu ya da bu yüzden büyük sayılmış kimseleri değerden düşürmek isteklerinin saklı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İnsan, herhangi bir alanda, yengi kazanacak kadar güçlü olduğunu duyduğu zaman eşitlik filân istemez. Tümel eşitlik isteyen kimse, herhangi bir şey kaybedeceğinden korkan kimsedir. Bu istek her zaman, bir çeşit değer düşürme davranışıyla birlikte görülür. Çünkü, insanların ancak, hepsinde ortaklaşa bulunan bu önemsiz değerler bakımından eşit oldukları bilinmektedir. Katkısız bir düşünce olarak eşitlik; irade, istek ve heyecan güçlerini hiç bir zaman harekete geçirememiştir. Ne var ki, bu eşitlik gerekçesi altında, üstün değerlere karşı duyulan hınç ve yetersizlik saklıdır. Aslında, bu tedirgin edici değerleri taşıyan insanlar, ötekilerin düzeyine indirilmek istenmektedir. Nitekim, bu kaba eşitlik düşüncesini savunanlar, ruhsal olanakla ilintili herhangi bir gerçeği incelediklerini söyler söylemez; varolan eşitsizliklerin, çalışma ve tecrübede görülen niceliksel farklardan doğduğunu, ya da sunî ve haksızlık dolu üstünlüklerden ileri geldiğini; üstelik çağımızın duyganlığının bu farkları ortadan kaldırmak için herşeyi göze aldığını eklemekten geri kalmazlar.

... Çağdaş ahlâkların ortaklaşa ileri sürdüğü ilkelerden biri, değerlerin; özellikle ahlâki değerlerin, insan bilincine bağlı öznel görünüşler olmaları ve bilinç olmaksızın herhangi bir anlam taşımamaları ve varoluşmamalarıdır. Yani bu ahlâklar; değerlerin, istek ve duygularımızın dışarı vurulmasından, yansıtılmasından başka bir şey olmadığını ileri sürerler. «İyi, istek duyduğumuz şeydir; kötü de kendisinden kaçtığımız şey.» İnsan bilinci olmayınca, gerçeklik; değer diye bir şeyi içinde barındırmayan bir varlık ya da oluştur.

Bu yeni doğma, kendisiyle birlikte iki özellik getirmiştir. Bunlar, bir bakıma, çağdaş ahlâkın kutuplarıdır. Özelliklerin birincisi, ahlâki yargılar konusunda tam bir kargaşalığın yaratılması, sağlam hiç bir şeyin bırakılmamasıdır. İkincisi ise, değerlerin gerçek nesnelliği yerine , bireylere, kendini bir ödev ve ahlâkî buyruk gibi zorla kabul et-

tiren «insan ırkının tümel vicdanı» denilen şeyin konulmasıdır. Yani böylece, değerlere çok görülen nesnellik yerine, herkesin iyi dediği bir şey konmaktadır.

... Küçük çocuklar ya da tutsak ruhlular, kendilerini temize çıkarmak için şöyle derler: «Başkaları, bunu daha iyi yapıyorlar.» Kötülük içinde birleşme (gerçek ahlâk bakımından, burda katmerli bir kötülük söz konusudur. Çünkü kötü iradeye, taklitçilik ve boyuneğiş te eklenmiştir) kötülüğü iyiliğe döndürme hakkını kendi kendine vermiş gibi görünüyor. Nitekim hınç dolu insanların, öbek öbek toplanarak, başlangıçta yadsıdıkları (inkâr ettikleri) şu «nesnel iyiliğin» yerine sürü halinde bulunma içgüdülerini koyduklarını görüüoruz. Öte yandan, teori alanında da, iyiliğin nesnelliğinin yerine «insan iradesinin tümel olarak geçen» bir yasası konmakta; ya da bundan Kötüsü, «iyi» ye özdeş olduğu ileri sürülen bir «ırk iradesi» geçirilmektedir.

Daha Aydınlanma Felsefesi çağında, nesne kavramı yerine tümel geçerlik düşüncesi konmuştu. Değerler dünyasının her alanında, (hukukta, siyasette, dinde, ekonomide ya da sanatta) insanların ortaklaşa yanları; bir «ideal», ya da uygarlığın bütün somut ve olumlu biçimlerinin ölçüsü gibi görülmüştü. «Tümel olarak insanî» artık değerin temeli olarak düşünülüyordu. Ruhbilimsel bakımdan bu davranış, hayatın ve uygarlığın bütün olumlu biçimlerine karşı duyulan nefreti ve düşmanlık duygularını dile getiriyordu. Çünkü hayatın ve uygarlığın olumlu biçimleri, yukarda sözü geçen davranışın tam tersine, tümel olarak insanî dediğimiz şeyin aşılmasını ve böylece yıkılmasını dile getirmişlerdir. Değerin nesnesini gerçek bir nesnellik düzeyinde ele alacak, yani insanların bu değeri kabul etmelerinin, değerin varoluşunu göstermesinin toplumsal bir ölçüsü olduğunu ama varlığının nesnelliğini belirten bir ölçü sayılmayacağını düşünecek olursak, bir değerin sadece bir halk hatta bir kaç kişi tarafından kabul edilmesinin, bu değerin gerçek olmadığını gösteren bir kanıt niteliğini taşıyamayacağını söylememiz gerekir. Bazı teorilerin ya da matematik problemlerin, sadece bir kaç kişi tarafından anlaşılabildiğini unutuyor muyuz? Ahlâk ve din konusunda da durum ayni olabilir. Bazı din davranışlarının (inanç, bir şeyin yanımızda olduğunu duymak). ancak bazı hayatı belli hayat biçimlerinde ortaya çıkabileceğini; bir çeşit özel «egzersiz» (sözgelimi dünyadan eletek çekmek) gerektirdiğini ve ancak bu gerekli önel koşullar yerine getirildiği zaman, başkalarının algılayamadığı yepyeni bir gerçekler dünyasının içinde yaşamak kabil olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik bu dünyanın kavranması için, insan anlayış gücünün, «tümel insanî yatkınlığın» yetersiz olduğunu da söyleyebiliriz. Bu düşüncelerimiz, ancak nesnelliğin ve varlığın yanılgı dolu bir teorisi açısından ele alındiği zaman saçma bulunabilir.

Vahiy düşüncesi, olumlu dinlerdeki anlamı ve kapsamı ne olursa olsun, herşeyden önce, belli bir takım doğruların ve nesnel değerlerin, yüksek bilgi ve duyarlık taşıyan kimseler tarafından, bu değerleri kavramaya elverişli yetenekleri olmayan kimselere bildirilebileceğini dile getirmektedir. Yani bir takım kimseler, başka bir takım kimselerin «gördüğüne», «inanmak» durumundadırlar. Bu katkısız anlam içinde ele alındığı zaman, vahiy düşüncesin (fikri) her çeşit bilgi teorisinin ve her çeşit gerçek insanî kültürün temelidir. Doğrunun ve değerlerin toplumsal bakımdan gerektiği gibi dağıtılmasının (bölünmesinin), tümel kabullenilmişlik gerekçesi üzerinde değil de, somut bilgiden doğan bir uzmanlık üzerine temellenmesi gerekiyorsa, vahiy düşüncesi, başvurulması mutlaka gerekli bir düşüncedir.

José Ortega, Gasset ise, bunalımın nedenini yığın - insan'ın ortaya çıkmasında, bireyciliğin kalkmasında buluyor, uzmanların da yığın - insan'a bağnlandıklarını ileri sürüyor :

YIĞIN ADAMI VE UZMAN

Toplumsal iktidar bugün kimin elinde? Çağımıza, düşünce düzenini kabul ettiren kim? Belli ki burjuvazi. Bu burjuvazinin içinde hengi grup, bugünün soylu sınıfı olarak kabul ediliyor? Besbelli Teknikçiler: mühendisler, doktorlar, maliyeciler, öğretmenler v. b. Bu teknikçiler grubu içinde kim katıksızlığın en yüksek derecesine varmış? Belli ki bilim adamı. Yıldızlardan bir adam Avrupayı görmeye gelse, burada yaşayanlar arasında, hangi tip insan üzerinden Avrupanın yargılanmayı seçeceğini sorsa, belli ki Avrupa en uygun olarak, kendi bilim adamlarını gösterirdi. Bu yıldızlardan gelen kimse, tabiî, olağanüstü kişileri sormıyacak, ortayı arayacak, Avrupa insanlığının doruğu olan «Bilim adamı» tipini görmek istiyecekti.

Böylece, anlaşılıyor ki, bugünün bilim adamı, yığın adamının bir prototipidir. Bu, bir rastlantıdan ya da her bilim adamının özel yetersizliğinden ileri gelmiyor. Nedenini, uygarlığın temeli olan bilimin, bilim adamını, otomatik olarak, yığın adamı şekline sokmasında, yâni, onu bir ilkel adam, bir çağdaş yabanî yapmasında aramalı.

Fizik ve biyoloji bilimlerinin tarihini yazarken, araştırıcıların çalışmalarında görülen uzmanlaşmanın, gittikçe artışını belirtmek, gerçekten ilginç ve sanıldığından daha yararlı olur. Böyle bir tarih yazıldığı gün, bilim adamının, kuşaktan kuşağa, her defasında biraz daha darlaşan entellektüel bir alana, gittikçe daha fazla yerleştiğini, kısılıp kaldığını göreceğiz. Ama, belki de, bu tarihten elde edilecek en önemli sonuç, yukarda belirttiğimiz olgunun tam tersini gösterecek, yani, bilim adamının, çalışma alanını daralmak zorunda kala kala, kuşaktan kuşağa, öteki bilim alanlarıyla, evrenin bir bütün olarak yorumlanmasıyla, ilintisini gitgide nasıl kaybettiğini öğretecektir. Bilindiği gibi, evrenin bütün olarak yorumlanması dışında, hiç bir şeye, bilim adını, kültür adını, Avrupa uygarlığı adını veremeyiz.

Uzmanlaşma, uygarlaşmış insanın, «Ansiklopedik insan» diye adlandırıldığı, bir dönemde başlar. 19 uncu yüzyılın kaderi, yaptıklari işlerde, uzmanlaşmanın etkileri yeni yeni görülmeye başlamış olmasına rağmen, ansiklopedi kafalı kişilerin tepkileriyle başlar. Onu izleyen kuşakta, denklem yer değiştirmiş, her bilim adamının içinde, genel kültürün yerini, belli bir bilim dalı almıştır. Bu adam kültürlü bir insan olmak için bilinmesi gereken şeyler içinde, yalnız belli bir bilimi öğrenmiştir ve bu bilim dalı içinde, tek ve iyi bildiği şey, kendi özel araştırmalarını ilgilendiren dar alandır. Artık bu adam, kendisinin çok özel bir şekilde işlediği, daracık yerin dışında kalanlarla ilgilenmemeyi bir erdem sayar ve bilgilerin tümüne duyulan ilgiyi ise «Özencilik» le suçlandırır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, kendi görüş alanının daracık çerçevesi içine kapanan bu adam, yeni şeyler bulmayı başarır ve

pek az bildiği bilimile inemediği düşünce ansiklopedisinin derinliğiyle ilerlemesine yardım eder. Böyle bir şey nasıl olabilmiş, nasıl oluyor? Bu apacık olayın garipliği üzerinde durmak pek yerinde olur. Deneysel bilincin büyük bir kısmı, pek orta halli, hattâ orta halliden de aşağı kimselerin çalışmaları yüzünden ilerledi. Demek ki, bugünkü uygarlığın temeli ve simgesi sayılan çağdaş bilim, bilgi ve zekâ bakımından orta halli insana yer verir ve başarı ile çalışmasını sağlar. Bunun nedenini, yeni bilimin ve yönettiği, temsil ettiği bütün uygarlığın, hem en büyük üstünlüğü hem de en büyük tehlikesi olan «İşleyiş» te bulabiliriz. Biyoloji ya da fizikte yapılması gerekenin büyük bir kısmı, düşüncenin mekanik bir uğraşısıdır. Bunu aşağı yukarı her hangi bir kimse yapabilir.

Araştırmaların çoğu için, bilimi küçük parçalara ayırmak, onlardan birinin içine kapanıp kalmak ve diğerleri ile ilintisini kesmek mümkündür. Yöntemlerin sağlamlığı ve şaşmazlığı, bilimin bu kolay ve geçici bölünmesini sağlar. Bu yöntemlerin birisiyle, bir makine ile çalışır gibi çalışabilir. Hattâ pek çok verimli sonuçlar elde etmek için, bu sonuçların anlamları ve temelleri üzerinde belirli bir fikri olmak bile gerekmez. Böylece, bilim adamlarının çoğu, arının peteğine kapandığı gibi, kendi laboratuvarlarına kapanıp, gene de bilimin genel gelişimine yardım eder.

II. GERÇEKÜSTÜCÜ İNSANCILIK

Bu umutsuz, bu tasalı, bu trajik seslere kulak vermek zorundaydık, çünkü söyledikleri doğru. Ne var ki, insanoğlunun kurtulma umudu bu duğrunun ötesindedir. Varlığımıza bir anlam vermek çabasından cayamayız : uygarlığın düştüğü buhrana yeni bir insan anlayışı ile, insana yeni bir anlam bulmak iradesiyle karşılık verebiliriz.

Bu çaba sonunda, çağdaş dünyanın gelişmesiyle yıkılan geleneksel inançlara dönmek söz konusu olamaz. İş bu dünyada yaşamaktan kaçınmanın yollarını aramakta değil, yaşamak zorunda olduğumuz bu dünyada yeni bir **insan düzeni** kurmaktadır.

Bugünün insanı, çökmüş bir uygarlık çerçevesinde kendini bulamıyacağını biliyor. Bunu bildiği için de, çeşitli yollardan giderek yeni değerler yaratmaya çalışıyor. Ama, bu değerler ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar, tümünün de ortak bir tasası var : toplum sorunlarıyla ilgilenmek ve insanın bir ölüm - dirim savaşına katıldığını göz önünde bulundurmak. Yeniden yaşamaya koyulacak insan, toplumdan ve tarihinden kopamıyacağını bilen, buhran ve hayal kırıklığı denemesinden geçen insandır.

Yeni bir yaşama düzeni bulmak için yapılan denemelerden biri, 1920 ile 1930 arasında edebiyat dünyasında başa geçen, etkisi günümüzde de süren Gerçeküstücülük'tür. Gerçeküstücülük sanatla sanat olarak değil de, insandaki birtakım güçleri ortaya çıkaran bir teknik olarak ilgilenir. Bir estetikten çok, **şiir aracılığıyla bir çeşit yaşama** yolunu araştırır, bu çeşit yaşamayı da insanlara örnek olarak göstermek is-

ter. Bu bakımdan bir «gerçeküstücü ahlâk» dan, bir «gerçeküstücü insan» dan söz açabiliriz.

Gerçeküstücü insan geleneksel değerlerin günden güne yıkılmasını sevinçle karşılar : birer baskı aracı olan Tanrıdana, Akıldan kurtuldukça, kendi gücüne kavuşmanın sarhoşluğunu duyar. Bu özgürlüğü bir din adamının coşkunluğuyla yaşar, bir çeşit kutsallık tanır ona.

Michel Leiris bu yeni gerçeği şöyle anlatıyor :

«Hiçbir şeye inanmıyordum, hele Tanrıya inanmadığımı, öteki dünyaya bile inanmadığımı çok iyi biliyordum ama gene de Mutlak'ın, Ölmezlik'in sözünü sık sık ediyordum. Bence, insanoğlu, sözcükleri duygusal olarak kullanmakla her şeyi değiştirebilirdi. Imgelem'e her şeyden çok önem veriyordum, gerçeğin yerini tutabileceğine, bizim yaratacağımız bir dünya olduğuna inanıyordum. Bana göre, ozan bir çeşit yarı - tanrıydı, düşünce alanında dünyayı baştan başa değiştirmek görevi ona düşüyordu, dünya da ancak bu değişim ölçüsünde gerçek olabilirdi. Sözcükler aracılığıyla düşünülerin yakalanabileceğine, ve böylece, beklenmedik bir sözcük çatışmasından başka bir beklenmedik sözcük çatışmasına geçe geçe mutlağı yakından kıstıracağımıza, her yönden yeni düşünüler çıkarta çıkarta sonunda mutlağı ele geçireceğimize inanıyordum... O zamanlar, yaşamaya karşı duyduğum bu öfkenin, doğal ve toplumsal kurallardan doğan durumlardan değil de, sadece ölümden ileri geldiğini kesinlikle bilmiyordum; belli belirsiz bir umut vardı içimde, şiir mucizesinin araya girip her şeyi değiştirir, ben de sözcüklerin yardımıyla insanlık kaderimi yenip canlı olarak Ölmezliğe katılırım sanıyordum.»

Bu mucizeyi insanın gerçekleştirebileceğine André Breton da inanıyor. Gerçeküstücülere göre, bunun yolu, bilinç dışının, düş'ün, isteğin, imgelem'in, uzun zamandır benimsenmiyen ve baskı altında tutulan güçlerini ortaya çıkararak insanın kendi yaşamasını değiştirmesidir. Otomatik yazı bu güçleri yakalamanın, bu mutlu raslantılara yer vermenin çeşitli yollarından biridir; gerçeküstücü bir şiir, bu güçleri kullanmanın bir yoludur: önemli olan, bu güçlerin kurallarına göre yaşamak. Ancak o zaman insanoğlu, yüzyıllardır süregelen din baskısının, akılcılık baskısının körlettiği saflığına, sevincine, özgürlüğüne kavuşabilir.

Bu sorun'u daha iyi kavramak için André Breton'un şu yazısını okuyalım :

EN GENİŞ DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

Beni hâlâ coşturan biricik şey salt özgürlük sözüdür. Bu eski insansal bağnazlığı sürdürmek doğru olur sanıyorum. Biricik meşru özlemim özgürlük bağnazlığıdır. Eski kuşaklardan bize kalan bir yığın kabalığın yanı sıra EN GENİŞ DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN bulunduğunu da kabul etmeliyiz. Bunu kötüye kullanmamak bizim elimizdedir. İmgelemi tutsaklaştırmak (bu, kabaca mutluluk diye adlandırılan hali bile tehlikeye sokabilir) insanın özvarlığında bulduğu bütün yüce adaletten kaçınması demektir. OLABİLECEĞİ dile getirip canlandıran imgelemdir yanlız. Korkunç yasağı biraz kaldırmağa yeter bu. Öte yandan aldanmadan korkmaksızın (sanki insan kendini daha fazla aldatabilirmiş gibi) kendimi imgelemin isteklerine bırakmama da yeter. İmgelem acaba nerede kötüleşmeğe yüz tutar, acaba zihnin sağlamlığı

nerede tehlikeye düşer? Oradan oraya dolaşmak, zihin için, iyiliğin bir olanağı değil midir?

«Kilit altında tutulan delilik» sözüyle güzelce anlatılan delilik kalıyor geriye. Hangi çeşitten olursa olsun... Delilerin kilit altında tutulması kanuna aykırı iki üç davranışı benimsemiş olmalarından ötürüdür; bunu biliyoruz. Bu davranışları olmasa, özgürlükleri (daha doğrusu özgürlüklerinin bize görünen yanı) tehlikeye düşmez. Delilerin, imgelemlerinin kurbanı olduklarını, çünkü bu imgelemin onları belli kuralları çiğnemeğe götürdüğünü (bu kuralların dışına çıkılması insanoğlunu tedirgin eder) kabul etmeğe hazırım. Böyle davranan herkesin cezalandırıldığı bir gerçektir. Ama kendilerini eleştirmemize, hattâ cezalandırmamıza zerre kadar aldırış etmemelerine bakıp, imgelemlerinin onları doyurduğunu ve çılgınlıklarının yalnız kendileri için geçerli olmasına dayanacak kadar bu çılgınlıktan tad aldıklarını söyleyebiliriz. Gerçekten, sanrı ve hayalgörme gibi olayların önemli zevk kaynakları olduğu bellidir. Duygu yönünden en dengeli kişiler bile bu çeşit zevkleri tatmışlardır. Taine'in Zekâ adındaki kitabının son sayfalarında kötülükler işleyip duran o güzel eli, birçok geceler okşayıp evcilleştirebilirim. Delilerin sırlarını öğrenmek için bütün hayatımı harcayabilirim. Kılı kırk yaran bir namusları var onların. Mâsumluklarıyla ancak benim mâsumluğum yarışabilir. Amerika'yı bulmak için Colombe'un delilerle birlikte yola çıkması gerekmişti. Bu deliliğin nasıl gerçekleştiğine ve süregeldiğine bir bakın hele!

Mantığın egemenliğinden kurtulamadık daha. Sözü buraya getirmek istiyordum. Ama günümüzde mantık yöntemleri ikinci derecede önemli sorunlardan gayrısına uygulanmıyor artık. Moda olarak sürüp giden salt akılcılık, deneyimize sıkı sıkıya bağlı olaylardan başkasını ele almağa izin vermiyor. Öte yandan mantığın amaçlarını gözden kaçırıyoruz. Deneyin kendisine sınırlar çizdiğini hepimiz biliyoruz. Deney bir kafesin içinde dönüp duruyor. Onu kafesten çıkarmak gittikçe güçleşiyor. Deney bile dolaysız yararlılığı gözetiyor; ona dayanıyor. Sağduyu onun bekçiliğini yapıyor. Uygarlık ve ilerleme uğruna, kuruntu ve batıl inanç denebilecek ne varsa, haklı ya da haksız, hepsi zihinden dışarı atıldı. Kullanışa uygun olamayan her araştırma biçimi afaroz edildi. Görünüşe bakılacak olursa düşünsel dünyanın en önemli parçalarından biri son yıllarda rastgele aydınlığa çıkarıldi. Kimsenin ilgileniyormuş gibi görünmediği bu parça bence çok önemlidir. Buluşları için Freud'e teşekkür etmeliyiz. Bu buluşlara bağlanan bir düşünce akımı belirmeğe başladı. İnsansal araştırıcı, bu akımın yararına, araştırmalarını gittikçe ilerletebilir. Yalnız kıpkısa gerçekleri göz önünde tutmak zorunda değildir artık. İmgelem haklarını yeniden ele geçirmek üzeredir belki. Ruhumuzun derinliklerinde, yüzündeki güçleri arttıracak ya da onlarla başarılı bir şekilde savaşacak gücleri varsa, bu güçleri önce yakalamamız sonra da, gerekirse aklımızın denetine sokmamız çok yararlı olur. Çözümleyicilerin kendileri de kazançlı çıkarlar bundan. Ama bu işin yürütülmesini sağlayacak araçlardan bir tekinin bile deney öncesi belirlenmemiş olduğunu unutmamalıyız.

(André Breton, Gerçeküstücülük Bildirisi)

Derginin ilk sayfalarında okuduğumuz Dünya Nimetleri ile gerçeküstücü ahlâk arasında birçok benzerlik bulabiliriz ama, ayrımları üzerinde durmamız da yerinde olur. Şiir çalışmalarına bir kutsallık

tanımaları, gerçeküstücülerin dinsel inançların ölümüne herkesten çok önem verdiklerini ve bu inançların özünü benimsemeye çalıştıklarını gösteriyor. Gerçeküstücülüğün bir özelliği de, salt kişisel bir ahlâk açısına yerleşmeye yanaşmamasıdır. Uygarlığın geçmişine karşı baş kaldırması ya da geleceğiyle ilgilenmesi, bu uygarlığı yargıladığını, toplumu düşündüğünü gösterir. Herkesin yazabileceği dolayısıyla herkes için yazılacak) bir şiir anlayışına varması, gerçeküstücü topluluğun siyasal anlaşmazlıklar yüzünden dağılması (Aragon ile Paul Eluard gerçeküstücü devrimi toplumsal devrime bağlamak istiyorlardı, Breton ise, gerçeküstücü devrimin toplum devriminden ayrı tutulmasını savunuyordu) gerçeküstücülüğün bu toplumsal yönünü açıkça belirtmeye yeter.

III. YÜREKLİ İNSANCILIK

Ne var ki, yaşamayı şiir yoluyla gerçekleştirmek ancak bir azınlığın tutumu olabilir. Şiir çalışmasını herkes başaramaz, akıl dışının, imgelem'in getirdiği değerler de, akılcı değerler gibi herkesin yaradılıştan benimsiyebileceği ortak değerler değildir. Gerçeküstücülüğün toplumla, tarihle ilgilenmesi ise, bugünün insanını doyurmıyacak kadar gevşek, belirsiz bir ilgidir.

Yeni insan anlayışını yılmamaya, yürekliliğe bağlıyan yazarların kimi (Drieu la Rochelle, Montherlant, Ernst Jünger) 1914 savaşına katılmış, kimi bu savaşın kopacağını sezmiş (Charles Péguy), kimi de savaş sonrasının karışıklık ve eylem dönemleri üzerinde durmuştur (Malraux, Saint - Exupéry, Albert Camus). Gerçi tutumları arasında ayrılıklar var, ama bu ayrılıklar aralarındaki benzerlikler kadar önemli değil.

Hepsi de çağlarının bir ölüm kalım savaşında olduğunu görmüş, kendilerini aldatmaya yanaşmamış kişiler : ilk değer olarak aydınlık düşünceyi alıyorlar ele; gerçeği olduğu gibi görmek, insansı aldatmacalara kapılmamak istiyorlar. Ama, tragedyaya eylemde raslandığımıza göre, tragedyaya verilecek karşılık da eylem alanında olmalı : düşünce kurgularının karşısına yaşantıyı, edimlerini çıkarıyorlar. Tehlikeyi göze almak, savaşmak, yürekli olmak, baş kaldırmak : bu yeni insancılığın olumlu değerleri her şeyden önce eylem değerleridir, çarpışma değerleri. Yeni bir insancılık kurulabilecekse, bu insancılığı çeşitli tehlikelere, engellere karşı korumak, sürekli olarak yeni baştan yaratmak zorundayız. Geleneksel insancılık ortaya koyduğu değerlerin herkesce benimseneceğine ve kendiliklerinden gerçekleşeceğine inanırdı; yeni insancılık ise, ele geçirilen ve sürekli olarak tehdit edilen bir irade olarak görünüyor. Trajik insancılıktan sonra gelen ve onunla durmadan boy ölçüşen bu **cançekişen** insancılık, geleneğin miskin ve iyimser insancılığının yerini alıyor.

Kendisine karşı çıkarılan değerler gibi tragedyanın da birçok biçimi var : hem doğrudan doğruya olaylara bağlı, hem çelişme ve temel insan çatışması duygusuna bağlı, hem saçma duygusuna ve insanoğlunun metafizik durumundaki trajiğe bağlı. Ama hangi biçimi alırsa alsın, bu yeni insanlığın her defasında da, denemesi daha önceleri yapılan Anlamsızlığın karşısına Anlamı çıkardığını söyliyebiliriz.

Bu insancılığın bir özelliği de insanı tarihinden ayırmaması, başkaları için de geçerli olduğunu ileri sürmesi, gerçekleştirmelere önem vermesi. Şiirsel ahlâkı bireycilikle, süre dışına çıkmakla, ülkücülükle suçlandırması da bundan ileri geliyor. Aşağıdaki yazılarda, çelişme ve çatışma deneyinin (ahlâklar arası çelişme, uygarlıklar ve topluluklar arası çatışma, içten parçalanma) bir hareket noktası ve insancılığın yenmesi gereken bir engel olduğunu göreceksiniz.

Bir parçalanma gibi görüneni bir kazanca çevirmek, anlam - dışı görüneni üstün bir anlama çevirmek; Henry de Montherlant böyle bir ahlâk anlayışını ileri sürüyor. Sırası geldikçe her şeyi neden denemiyelim? diyor.

ÖRNEK BİR İNSAN PARÇASI

«İstek Pınarlar» ında şöyle diyordum : «Dünyanın kendinden hiçbir anlamı olmadığına göre, dünyaya kimi zaman şu anlamı, kimi zaman da bu anlamı verebiliriz.» Bunu daha kesin, daha ölçülü bir dille anlatmaya kalkışırsak şöyle diyebiliriz : dünya o kadar yaygın, o kadar girintili çıkıntılı ki, onu gerçeğe en yakın biçimde aydınlatabilmek için çeşitli görüş açılarına yerleştirilmiş birçok ışıldağımız olmalı. Muhammed, kendi kurduğu dinin ahlâk görüşünü açıklarken, bu görüşün temelinden değişeceği günlerin de geleceğini sezmişti. Nietzsche'nin dediğine göre de, Schopenhauer, ömrü boyunca düşüncesinin ne gibi değişikliklere uğradığını açıklasaydı, bir tek felsefe görüşü yerine, ard arda çeşitli felsefeler çıkardı. Böylesi yedek felsefeler bulundurmak gerçekte felsefe anlayışına o kadar uygundur ki, bu gerçeğin yanında belli felsefelerin ortaya koydukları ikinci plânda kalır. İkide bir «ulusların bilgeliği» der dururuz; bu bilgelik belli bir atasözünden değil, her atasözünün karşısına tam karşıt anlama gelen başka bir atasözünün çıkarılmasından ileri gelir. Sırasıyken şunu da belirteyim ki, insanlığın yüzyıllardır ayni din kitaplarını bıkıp usanmadan okumasını, her buyruğun, her öğüdün ardından, o buyrukla, o öğüdle çelişen başka bir buyruğun, başka bir öğüdün gelmesine borçluyuz. Umduğumuz her yenilgiden hoşumuza gidecek bir şeylerin doğmasını sağlamak tutulacak en doğru yoldur: örneğin, beklediğimiz sevgili gelmezse o gün öğleden sonra ne tatlı şeyler yapabileceğimizi düşünmek. Ülkülerde, tasarılarda bizi hayal kırıklığına uğratma eğilimi ağır bastığına göre, el altında çeşitli ülküler, tasarılar bulundurmak akıllılık olur : bu kanatlı atlardan biri yolda çatladı mı, hemen ötekine sıçrarız. Böylece, ülkücü bir gönül son kıyıya kanatsız varmak tehlikesinden kurtulmuş olur.

Mutlu bir evren kurmak için her türden insan gerek. İnsanoğlu da, en aşağısından evren kadar zengin, evren kadar geniş olduğuna

göre, içindeki bütün o güzel olanakları değerlendirememesi, örneğin bir katı yüreklinin yumuşaklığı duymaması, bir akılcının şiiri tadmaması, bir akılcının şiiri tadmaması, bir alaycının ruhun saçmaliklarını, bir Tanrı bilmezin Tanrıyı tanımaması gerçekten yazık olur. Öylesine akıllı, bilge bir kişi çıksın ki diyorum, her şeyin gülünçlüğünü gösterdikten sonra, sadece kendi insanlığının yeni bir parçasını harekete geçirmek için gelişigüzel bir hava adına kendini ortaya atsın. Bir Kant'ın, bir Vincent de Paul'ün, bir Casanova'nın amaçları arasında bağdaşmazlık görmemek de iyi bir şeydir; doğrusunu söyliyeyim, ben de kendi hesabıma bunlar arasında bağdaşmazlık görmem. Ama, daha iyisi, üçünü de birden gerçekleştirmek, yani, Vincent de Paul'-luğu, Kant'lığı ve Casanova'lığı sıradan geçirmektir. Hiç şüpheniz olmasın. bunu gerçekleştiren Yaradanın yüzünü ağartır: örnek bir insan parçası olur.

(Henry de Montherlant, Gereksiz Hizmet, Grasset, 1935)

Antoine de Saint - Exupéry'ye göre çelişmelerden kurtulmak için üstün bir ilkeye başvurmak zorundayız. Uygarlıklar arasında, bir uyuşmazlık var: bu çatışmanın verimli olabilmesi için, bütün uygarlıkların üstün bir yasaya, yani insan saygısına uyması gerek.

İNSAN SAYGISI

İnsan saygısı! İnsan saygısı!.. Bütün mesele bunda! Bir insan yalnız kendine benziyeni insan yerine koydu mu, kendinden başkasını insandan saymıyor, yaratıcı çelişmeleri reddediyor, ve bin yıllığına, bir insan yerine bir karıncayı yerleştirmek istiyor, demektir. Düzen için düzen, insanın kendisini de dünyasını da değiştirme gücünü elinden alır. Yaşama düzeni doğurur ama düzen yaşamayı doğurmaz.

Biz ise, tam tersine, yükselmemizin son bulmadığına, yarınki geleceğin dünkü yanılma ile beslendiğine, aşılması gereken çelişmelerin de serpilmemizi sağlıyacak bir çeşit gübre olduğuna inanıyoruz. Bizden ayrı olanları da bizlerden sayıyoruz. Ama ne garip bir akrabalık! Geçmişe değil, geleceğe, köke değil amaca bağlanan bir akrabalık. Bizler, birbirimize göre, ayrı ayrı yollar boyunca aynı buluşma yerine doğru, düşe kalka ilerleyen yolcularız.

Ama bugün artık görüyoruz ki, yükselmemizin ilk koşulu olan insan saygısı tehlikededir. Çağdaş dünyanın çatırtıları hepimizi karanlıklara boğdu. Sorunlar birbirini tutmuyor, çözümlemeler çelişmeli. Dünkü gerçek ölmüş, yarınki ise daha kurulmuş değil. Hiç bir geçerli bileşim seçilmiyor, herbirimizin elinde gerçeğin ancak bir parçası var. Kendilerini kabul ettirebilecek kandırıcı hiç bir şeyleri olmadığından yobaz politikacıları zorbalığa başvuruyorlar. Demek ki ayrı yöntemler kullanarak da olsa aynı amaca doğru ilerlediğimizi kavrıyamamak tehlikesiyle karşı karşıyayız.

Bir yıldız doğrultusunda dağını aşan yolcu, aklını fikrini tırmanmaya verirse yolunu gösteren yıldızın hangisi olduğunu unutabilir. Yalnız hareket etmiş olmak için hareket ederse, hiç bir yere varamaz. Kilise hademesi büyük bir aç gözlülükle, toplıyacağı bahşişe kapılırsa, bir tanrıya hizmet ettiğini unutabilir. Demek ki kendimi tek yönlü bir

tutkuya kaptırırsam, politikanın yalnız manevî gerçeklerin hizmetinde bir anlam taşıdığını unutabilirim. Mucize anlarında, insansı ilişkilerin, belli bir seviyeye vardıklarını gördük. İşte biz gerçeği bunda buluyoruz.

Bir iş ne kadar acele olursa olsun, bize onu yaptırtan çağırıyı unutmamak zorundayız. Yoksa bu iş kısırlaşır kalır. İnsan saygısını yerleştirmek istiyoruz. Aynı çevrede, neden birbirimizden tiksinecek mişiz? İyi niyet tekeli hiç birimizin elinde değil. Kendi yolum adına, başkasının seçtiği her hangi bir yola karşı çıkabilirim, aklının girişkilerini eleştirebilirim. Aklın girişkileri bellisizdir. Ne var ki, bu adam, ayni yıl dışa varmak için çabalıyorsa, ona düşünü alanında saygı göstermem gerektir.

İnsan saygısı! İnsan saygısı!.. Bu saygı insanların yüreğine yerleşirse, insanlar bu saygıyı onaylıyacak toplumsal, siyasal ya da iktisadî düzeni ergeç kururlar. Bir uygarlık önce maddede kurulur, insanda körükörüne duyulan bir sıcaklık isteğidir. Sonra insan, yanıla yanıla, ateşe götüren yolu bulur.

(Antoine de Saint - Exupery, Bir Tutsağa Mektup, 1945)

Ayni düşünceye Camus'de de raslıyoruz: saçma diye adlandırdığı «anlam - dışı» ndan kurtulmak için baş kaldırmayı öne sürüyor :

HİÇ'İN ÖTESİNDE

Demek insan için kendi orta seviyesinde mümkün olan bir eylem ve düşünce var. Daha büyük çapta her girişki bir çelişme sayılabilir. Tarihsel akışın içinde mutlağa ne erişilebilir, ne de mutlak yaratılabilir. Siyaset din değildir; din oldu mu, işkence olur. Toplum bir mutlağı nasıl tanımlıyabilir? Herkes belki de bu mutlağı aramakta, herkes için... Ama toplum ve siyasa yalnız herkesin işini düzenlemekle yükümlü: amaç, bu ortak araştırmaya katılmak için gerekli vakti ve özgürlüğü vermek bireylere. Böyle olunca da tarih bir tapınak olarak dikilmez karşımıza. Tarih, uyanık bir başkaldırma ile verimli kılınması gereken bir fırsattan başka birşey değildir.

«Yay'ımın bir ucu hasat tasası, bir ucu da tarihi umursamazlık» diyor René Char. Gerçekten de, tarihsel süre hasat zamanına yan çizdi mi, tarih insanın yer almadığı, ele avuca sığmaz, insafsız bir gölge olup çıkar. Kendini bu tarihe veren insan, kendini hiçbir şeye vermemiş demektir; dolayısı ile bir hiçtir. Ama kendini yaşamanın süresine, oturduğu eve, yaşıyanların onuruna adayan insan, toprağa vermiş sayılır kendini; ekin alır topraktan, yeniden tohum saçan, besliyen bir ekin. Sözün kısası, zamanı gelince tarihe başkaldırabilenlerdir tarihi ilerletenler. Aynı ozanın söz konusu ettiği kasılmış durgunlukla bitme tükenme bilmez bir gerilim gerektirir bu. Ama gerçek hayat bu yırtılmanın yüreğindedir, ta kendisidir, ışıl ışıl yanardağlar üstünde

kanat açmış zekâdır, doğruluk çılgınlığıdır, ölçünün yitirici uzlaşmazlığıdır. Bizler için bu uzun başkaldırma macerasının sınırlarında yankılanan birşeyler var; iyimserlik formülleri değil bunlar. Mutsuzluğumuzun gemi azıya aldığı bir sırada ne yapalım onları? Bu yankılanan şeyler, deniz kıyısında erdemin kendisi olan yüreklilik verici ve anlayış dolu sözlerdir.

Bugün hiçbir bilgelik bundan daha fazlasını vermiye kalkışamaz. Başkaldırma yorulma bilmeksizin kötülüğe çarpar durur; yapacağı tek şey oradan yeni bir atılımda bulunmaktır. İnsan kendinde dizginlenmesi gereken ne varsa dizginliyebilir. Yaratılışta düzeltilebilir ne varsa hepsini düzeltmek düşer insana. Ne var ki, bütün bunları yapsa da, en üstün toplumda bile çocuklar gene haksız yere ölüp duracaklar. İnsanoğlu en büyük çabalarıyla bile, olsa olsa yeryüzündeki acıyı sayı bakımından azaltabilir. Ama haksızlık ta, acı da sürüp gidecek, sınırlar ne denli daraltılsa, bir utanç konusu olmıya devam edecek. Dimitri Karamazof'un «Neden?» ini hep duyacağız. Sanat ta, başkaldırma da ancak son insanla birlikte yok olacak.

Şüphe yok, insanların azgın birlik isteği yüzünden kötülüğün bir yığılması var. Ama bu düzensiz hareket te başka bir kötülükten ileri geliyor. Bu kötülüğün karşısında, ölümün karşısında yüreğinin derinliklerinden insanoğlu adalet diye haykırıyor. Tarihsel hıristiyanlık kötülüğe karşı bu ayaklanmaya ancak mutluluk ülkesini, sonra da inanç istiyen ölümsüz yaşamayı ileri sürerek karşılık verdi. Ne var ki acı, umudu da, inancı da yıpratır, yıprattı mı da, tek başina ve gereksiz kalır. Acı çekmekten ve ölmekten usanan emekçi yığınları tanrısız kalabalıklardır. Bu böyle olduğuna göre, bizlerin yeri de onların yanı başındadır, eski ve yeni ulemadan uzaktadır. Tarihsel hıristiyanlık, tarih içinde katlanılan kötülükle cana kıymanın tedavisini tarih ötesine atıyor. Çağdaş maddecilik te bütün sorulara cevap verdiğini sanıyor. Ama tarihe hizmet ediyorum deyip o da tarihsel cana kıymanın alanını genişletiyor ve onu gerekçesiz bırakıyor. Sunabildiği tek gerekçe gelecekle ilgili: o da inanç ister. Her iki halde de beklemekten başka yapılacak birşey kalmıyor. Biz bekleye duralım, suçsuzlar ölmeye devam ediyor. Yirmi yüzyıldır dünyada kötülüğün tüm toplamı azalmadı. Ne tanrısal bir mucize oldu ne de devrimsel. İnsanlara göre en yerinde sayılan acıda bile bir haksızlık var. Prometheus'un, üerine çullanan güçler karşısındaki derin sessizliği gene kulakları çınlatmakta. Ama bu arada insanlrın kendisine karşı döndüklerini, kendisiyle alay ettiklerini gördü Prometheus. Bir taraftan insansı kötülük ve alınyazısı, bir taraftan da dehşet ve keyfîlik arasında sıkışan Prometheus'a kala kala bir başkaldırma gücü kalıyor: küfür gururuna kendini kaptırmadan, henüz öldürme'den kurtarılabilecekleri kurtarmak için bu güçten başka bir gücü yok.

Bu durumda, başkaldırmanın garip bir sevgiden vazgeçemiyeceği kolaylıkla görülüyor. Tanrıda da tarihte de huzura kavuşmıyanlar, kendileri gibi, olan, yaşıyamıyan, yâni ezilenler için yaşamıya mahkûm ederler kendilerini. Başkaldırmanın en katıksız hareketi Karamazof'un yürek paralayıcı haykırışıdır: hepsi kurtulamıyacaksa, bir kişinin kurtulması neye yarar! Nitekim hükûmete bağlı rahipler bir takım hapishanelerde komünyon (1) u zorunlu kıldıkları için, İspanya zindanlarındaki katolik mahkûmlar bugün bahis konusu âyine

---

(1) Hıristiyanlıkta şaraplı ekmek yeme âyini.

katılmayı reddediyorlar. Karşılığı haksızlık ve baskiyla ödenecek bir kurtuluşu kabul etmiyorlar... Bu çılgın cömertlik başkaldırmanın cömertliğidir: gecikmeden sevgi gücünü veriveren, haksızlığı hemen reddeden başkaldırmanın, büyüklüğü, küçük hesaplara girişmemesinde, varını yoğunu bugünkü yaşamaya, yaşayan kardeşlerine sunmasındadır... Geleceğe karşı gerçek cömertlik herşeyi bugüne vermektir.

Böylece başkaldırma doğrudan doğruya hayatın ruhu olduğunu, kendisini inkâr etmenin de yaşamaktan caymak olduğunu tanıtlar. Her defasında başkaldırmanın en katıksız çığlığı bir varlığı harekete geçirir. Görülüyor ki başkaldırma sevgidir, verimdir, bunlarsız bir hiçtir. Soyut insanı etten kemikten insana tercih ederek her defasında varlığı inkâr eden küçük hesaplı, onursuz devrim, sevginin yerine kini getirip oturtur. Başkaldırma cömert kaynaklarını unutur da kendini kine kaptırırsa, yaşamayı inkâr etmiş olur, yıkıma sürüklenir, o sırıtkan serkeş sürülerini, tutsak tohumlarını ortalığa salıverir: günümüzde Avrupa'nın bütün pazarlarında her türlü uşaklığa hazır bekliyor bunlar. Başkaldırma artık başkaldırma olmaktan da çıkar, devrim olmaktan da; kin ve zorbalığa döner. İşte, kuvvet ve tarih adına devrim o öldürücü ve ölçüsüz mekanizma hâline gelince, ölçü ve yaşama adına yeni bir başkaldırma kutsallaşır. Bizler şimdi bu durumdayız. Bu karanlık yolların sonunda yüzde yüz bir ışık doğacak. Şimdiden hissediyoruz bunu. Bu ışığın fışkırıvermesi için mücadele etmemiz yeter. Nihilizmin ötesinde, yıkıntılar, döküntüler içinde, hep beraber bir yeniden doğuş hazırlıyoruz. Ne var ki bunu bilenler az.

(Albert Camus, Başkaldıran İnsan 1951)

F E T İ H

Gözlem ile eylemden birini seçmek gereken bir zaman mutlaka gelir. Bir insan olmak derler bunun adına. Bu parçalanışlar korkunçtur. Ama gururlu bir yürek için iki şeyin ortası olamaz. Ya Tanrı var, ya zaman, ya bu haç, ya bu kılıç. Çırpınmalarını aşan daha yüksek bir anlamı vardır bu dünyanın, ya da bu çırpınmalardan başka hiç birşey gerçek değildir. Zaman ile yaşayıp onunla ölmek, ya da daha büyük bir hayat için ondan çekilmek gerek. Uzlaşılabileceğini, hem yüzyıl içinde yaşayıp hem de ölümsüze inanılabileceğini biliyorum. Buna kabul etmek denir. Ama bu deyimden tiksiniyorum, ya herşeyi istiyorum, ya hiç birşeyi. Eylemi seçiyorum diye, gözlem benim için bilinmedik bir ülkedir sanmayın. Ama bana herşeyi veremez, ben de ölümsüzden yoksun kalınca zamanla birleşmek isterim. Defterimde ne özlem bulunsun istiyorum, ne de acılık, yalnız açık görmek istiyorum. Söylüyorum size, yarın silâh altına alınacaksınız. Sizin için de, benim için de bir kurtuluştur bu. Birey hiç birşey yapamaz, gene de herşeyi yapabilir. Bu çok güzel hazır-bulunuş içinde onu neden hem göklere çıkarıp, hem de ezdiğimi anlıyorsunuz. Onu ufalayan dünyadır, kurtaran da ben. Ona bütün haklarını sağlıyorum.

Fatihler eylemin aslında faydasız olduğunu bilirler. Bir tek eylem vardır faydalı olan, insanı ve yeryüzünü yeni baştan düzeltecek eylem. İnsanları hiç bir zaman yeni baştan düzeltemiyeceğim. Ama «öy-

leymiş gibi» yapmak gerek. Çünkü çarpışmanın yolu beni etle karşılaştırıyor. Alçalmış da olsa, et benim tek kesinliğimdir. Yalnız onunla yaşıyabilirim. Yaratık benim yurdumundur. İşte bunun için bu uyumsuz, bu bir yere götürmeyen çabayı seçtim. İşte bunun için çarpışmadan yanayım. Çağ da uyuyor buna, söyledim. Şimdiye kadar bir fatihin büyüklüğü coğrafyayla ilgiliydi. Yenilmiş toprakların genişliğiyle ölçülüyordu. Kelimenin anlam değiştirmesi, artık yalnız galip generali belirtmesi boşuna değildir. Büyüklük karargâh değiştirdi. Karşı geliştedir, geleceksiz özveridedir. Burada da, bozgun zevkinin hiç mi hiç yeri yok. Zafer istenecek birşey olurdu. Ama bir tek zafer vardır ve ölümsüzdür. Hiç bir zaman elde edemiyeceğimdir bu. İşte çarptığım, takılıp kaldığım yer. Promethee'nin, modern fatihlerin birincisinin, devriminden başlıyarak, tanrılara karşı her zaman bir devrim olur. İnsanın kaderine açtığı bir hak dâvasıdır bu: yoksulun dâvası bir bahaneden başka birşey değildir. Ama bu anlayışı ancak tarihsel eyleminde kavrıyabilirim, orda yetişirim ona. Ordan hoşlandığımı sanmayın gene de: temel çelişme karşısında, kendi insansal çelişmemi tutarım. Kendisini yadsıyanın ortasına yerleştiririm uyanıklığımı. Kendisini ezen şey karşısında insanı yükseltirim, o zaman özgürlüğüm, ayaklanışım ve tutkum bu gerilimde, bu açık görüşlülükte, bu ölçüsüz tekrarlamada birleşirler.

(Albert Camus, Sisyphe Efsanesi)

IV. VAROLUŞÇU İNSANCILIK

Yukarıda birkaç örneğini gördüğünüz «yürekli insancılık» ile varoluşçu insancılık arasında, yaşantılar bakımından, ileri sürülen değerler bakımından birçok benzerlik var. Ayrıldıkları nokta, birinin edebiyatçı ağzı kullanması, ötekinin ise felsefeci ağzı kullanmasıdır. Varoluşcular. ileri sürülen her yeni değerleri düşünce kanıtlarıyla desteklemek ve genel bir kurama, bir düzene yerleştirmek istemişlerdir.

Varoluşcuların ortak kaynağı XIX uncu yüzyıl düşünürlerinden Soeren Kierkegaard'dır. Ama, çağdaş varoluşculuğun büyük ustası olarak, Martin Heidegger'i gösterebiliriz. Fransız varoluşculuğu gelişmesini doğrudan doğruya ona borçludur.

Heidegger gibi bir düşünürün insan anlayışını, buraya aktarabileceğimiz kadar kısa bir yazıda bulamayız. Derinliğine gidilmedikçe, birbirlerini açıklıyan bütün yazıları okunmadıkça bu görüşü kavrıyamayız. Yapabileceğimiz tek şey, bu görüşü özetlemeye çalışmaktır.

Heidegger'e göre, insanoğlu, yeryüzündeki çeşitli varolanlar arasında ayrı bir varolandır. Varolması demek, bütün öteki varolanları, bu arada da kendi kendini her an aşması, geçmesi demektir. Sartre bu görüşü yanlış olarak yorumluyor ve **Varoluşculuk bir İnsancılıktır.** başlıklı kitabında, insanoğlunun açık olduğunu, yani önceden belirlenmiş bir özde donup kalmadığını ileri sürüyor. Sartre'ın bu yorumu benimsenirse, Heidegger'in görüşü ile Bergson'un görüşü arasında bir ayrım

kalmıyacağını Jean Beaufret «Heidegger ve Doğru Sorunu» adlı kitabında göstermişti. Aslında Heidegger, bu sürekli aşmayı, bu sonsuz uçuşu insanın temelinde, insan varlığının kaynağında buluyor.

İnsanın özü olan bu aşmayı, bu kendinden fırlamayı Heidegger nasıl anlatıyor? Bu aşmayı, bu kendi kendini çiğnemeyi, yeryüzüne bırakılıvermiş insanın ıssızlığında, bunalım'da, tasada görebiliriz, çünkü insanoğlu hiçbir zaman değişmez, son biçimine varmış, kendini ve nesneleri tam olarak ele geçirmiş bir varlık olamaz. İnsanoğlunu tanımlamak için, tam tersine, onun sürekli olarak kaydığını, boşluğa kaçtığını, hiçliğe aktığını söylemeliyiz. Gerçekten de, sürekli olarak kendini aşan, kendi ötesine yönelen, ötesinde yaşıyan, kendi kendinden kaçan insanoğlu, bu kaçışın sonunda neye varacağını da bilir: Ölüm'e. İnsan demek, bütün varolanları da, kendi kendini de ölüme doğru aşan varlık demektir. Yani bir «son-için-varlık», «ölüm-için-varlık» tır.

«İnsan - gerçeği, **olduğu** sürece, **daha - olmadığı**'dır; oldum olası da, kendi kendinin bitimidir. Ölüm adını verdiğimiz bu bitim, insan - gerçeği için, bitimli - varlık, «bitmiş varlık» anlamına gelmez, varolanın varlığı olan «bitmek-için-varlık» anlamına gelir. Ölüm, insan - gerçeğinin var olur olmaz yüklendiği bir varlık biçimidir. «Bir insan yaşamaya başlar başlamaz, ölecek yaşa gelmiş demektir» (Varlık ve Zaman).

Heidegger insanı bir ölüm - dirim durumunda gösteriyor. Bu insan anlayışı bizi hareketsizliğe sürüklemez mi? bütün değerleri ortadan kaldırmaz mı? gerekli ile gereksiz arasındaki ayrımı silmez mi? Bu sorulara Heidegger «hayır» diye karşılık veriyor. İnsanoğluna düşen, insanlık koşullarını, insanlık durumunu yüklenmektir. Gerçek varlık, gerçek olmıyan varlığa, günlük yavanlığın içinde sürüklenen, ölümü görmezlikten gelen, bunalımı bir ödleklik sayan belirsiz insana karşıdır. Gerçek insan doğru - olmıyan'ı iter; «bitim için gerçek varlık», kaçmasız, gizlemesiz ölüm için varlık» tır. Bu bakımdan bunalım yüreklilik ile birleşir : «Hiçleştirici davranışın insan - gerçeğini boydan boya kasma'sı, Hiçliğin örtülü de olsa, aralıksız olarak belirdiğini gösterir. Bu hiçliği aslına en uygun olarak ortaya çıkaran, üzerindeki örtüyü çekip atan tek şey bunalımdır. İnsan gerçeğinde bu temel bunalımın baskı altında tutulması bundan ileri gelir. Ama baskı altında tutulsa da, bunalım yerli yerindedir. Bir yere gitmez, sadece uyuklar. İnsan - gerçeğinin içinde, soluğu durmadan titrer; kendini uğraşılarına kaptırmış insanın «evet, evet» leri, «hayır, hayır» ları arasında pek seçilemezse de, içi içini yiyen insanda, az da olsa, belirlidir. Bu soluma, bunalımın soluması, kendi üzerine kapanmış bir insanda daha açıkça duyulur; gözüpek olan insanlarda ise, daha bir ortaya çıkar.

«Gözüpek insanın duyduğu bunalım, sevinçle, hatta durgun bir çalışmadan alınan tad ile bağdaşamıyacak bir bunalım değildir. Bu gibi çelişkilerin berisinde, yaratıcı ve eylemci isteğin yumuşaklığı ve durgunluğu ile gizli bir ortaklık kurar.»

Özgürlük, aydınlık görüş, yüreklilik: işte size bir ahlâk anlayışının değerleri. Ama ne için bu değerler, bir insancılık için mi? Jean Beaufret'ye yazdığı bir mektupta, Heidegger düşüncesini açıklıyor. Ahlâk sorununun önceliğini, ya da ayrı olarak ortaya konulabileceğini kabul etmiyor: önemli olan, insanbilimin ve ahlâkın ötesinde kalan bir ilintidir, düşünce ile varlığın ilintisi. Gerçi, bir ahlâk tasası da vardır, ama varlığı düşünmek bu ahlâk tasasından da daha gereklidir.

V. MARX'CI İNSANCILIK

Marxcılık, doğum tarihi bakımından XIX uncu yüzyılın malıdır ve bazı kimselerin eskimiş saydıkları iyimser akılcılığın bir türüdür. Ne var ki, marxcılık, bu «bazı kimseler» e karşı, yani varoluşculara ve kişiselcilere karşı hiçbir aşağılık duygusu duymadığı gibi, bunların sundukları insan anlayışının soyutluğunu da ortaya koymaktan geri kalmamıştır. Georg Lukacs'ın aşağıdaaki yazısı marxcılığın varoluşculuk ve varoluşçu ahlâk karşısındaki tutumunu açıklıyor :

MARXCILIK VE VAROLUŞCULUK

Temel olgubilim (fenomenoloji) hiçbir bakımdan çağımızın burjuva felsefesini aşmış değildir. «Dasein» in tarihselliği, gerçi, - sözde kalan tanımlanması bakımından - Heidegger'in insanbiliminde verilerin ilkidir. Ama, bu insan biliminde, somutluğuna ve gerçekliğine güvenebileceğimiz tek tarih olan iktisadî ve toplumsal tarih e «bayağı» lik damgasını vurmakla, hareket noktası olarak tek başına kişiyi ve onun yaşantılarını ele almakla, Heidegger, nitelik bakmından öteki burjuva düşünürlerin başvurdukları kuramsal araçlardan pek ayrı olmıyan araçları kullanmış oluyor. «İnsansı - gerçek» in özü, yani insanoğlunun özü de, içinde bulunduğu değişken durumların insanbilimsel çekirdeği de, gerek Heidegger'e göre, gerekse onun fransız çıraklarına göre, hem soyut hem de tarih - üstü'dür. Bayan Simone de Beauvoir'ın bir yazısında bunu açıkça görürüz: «Hiçbir toplum karışıklığı, hiçbir ahlâk değişimi onun (yani insanın) yüreğindeki eksikliği dolduramaz.» Ne var ki, insanın özünden, yöntemsel bir kesinlikle, bütün tarihsel ve toplumsal öğeleri (unsurları), bütün iktisadî temelleri çıkardık mı, insanın varlığını, «gerçek yaşamanın üretimi» nden (Engels) ayırdık mı, insan toplumunun şu ya da bu dönemindeki belli bir iktisadî yapıda anlatımını bulan insan ile doğa arasındaki toplumsal ilişgileri göz önünde tutmadık mı, bundan sonra yapabileceğimiz tek şey, çıkardığımız bu öğeleri bölük pörçük olarak tekrar insana katmaya çalışmaktır; ama, işe çıkarmakla başladığımız için sonradan katılan bu öğeleri eklentilikten, eğretilikten kurtaramayız. Kişiyi uydurma bir ıssızlığa sürükledikten sonra, bu kişiyi ne denli süsleyip püslemek, ona «birlikte - varlık» gibi, «dünya - içinde - varlık» gibi kategoriler yakıştırsak, ıssızladığımız kişiyi bu ıssızlığından bir daha kurtaramayız. Olgubilim ve insanbilim alanında gerçekleştirilen bu ıssızlama insan bilgisinin özünü öylesine çarpıtır ki, iktisadî olgular üzerinde, deneysel bakımdan ne kadar doğru gözlemlere varırsak varalım, bu çarpıklığı gideremeyiz. İnsanoğlunu tarihsel, toplumsal, somut bir varlık olarak kavrıyabilmek için, her şeyden önce iktisadî kategorilerin insanı belirlediklerini, bunların birer yaşama biçimleri olduklarını aklımızdan çıkarmamalıyız.

(Georg Lukacs, Varoluşculuk ve Marxcılık, Nagel, 1948)

Gerçekten de, varoluşculuk ve kişiselcilik kendi getirdikleri değerlerin durumu ve tarihsel gerçekleşmesi ile gerçi uğraşırlar ama, amaçları önce kişi bilincinde yaşıyan değerleri Tarih'te yaşatmaktır. Marxcılara göre ise, insandan Tarih'e değil, Tarihten insana gidilir. Geleneksel toplumda, yani kapitalcı toplumda ahlâk ancak bir aldatmaca olabilir. Gerçek bir insancılığa elverişli koşulları ancak komünist toplum yaratacak, «bütün insan» ın doğmasını o sağlıyacaktır.

Gerçekten de, marxcılık ilk bakışta tarihin iktisadî alt - yapı ile açıklanması ve bir politika kuramı olarak görünür ama, Marx ile Engels'in de kesinlikle belirttikleri gibi, temel amacı gerçek bir insancılığı kurmaktır. Marxcılığın özünü (hiç değilse marxcı felsefenin özünü) indirgemesi çözümlemede ya da gelecek Devlet için hazırladığı tasarılarda değil, insanoğlunu her türlü toplumsal ve iktisadî tutsaklıktan kurtarma iradesinde aramalıyız. Marx'ın gençlik yazılarında şu sözlere rastlıyoruz: «Komünizm, insanın toplumsal insan olarak kendine dönmesi, yani insansı bir varlık olması, geçmiş gelişmelerin bütün kazançlarını kendinde toplıyarak kendi bilincine varmasıdır... Bu bakımdan, komünizm insancılıkla birleşir.»

Aşağıdaki yazıda Henri Lefebvre, marxcı ahlâkın özünü açıklıyor :

BÜTÜN İNSAN

Şu bütün insan kavramı, kiminin düşünebileceği gibi, insanın soyut bir felsefe tanımı, ya da felsefe uzmanlarının getirdiği bir tanım değildir; bu bütün insan kavramı insan evrenselliğinin belirsiz bir ülküsünü de, bilgilerin ya da insan güçlerinin ülküsel birliğinin ülküsünü da karşılamaz... Tarihsel olmıyan ve insanın bilmem hangi amacı uğrunda olmıyan ya da yetişmesinden, gelecekteki bilmem ne başarısından gelen bir kavramı da karşılamaz. Söz konusu oln kavram aslında, ortaya konması için için ciddi, inceden inceye bir çözümleme, bugünkü insan varlığı olanaklarının bilincine varmayı gerektirse de, gerçekçi ve somut bir kavramdır...

... 1844 «karalaması» nda Marx ilkin - biraz soyut felsefe savlarını andığım için bağışlayın çok önemli de ondan - geleneksel felsefenin yanılgısını gösteriyor. Metafizik, oldum olası, doğa ile insanı ayırmıştır; hani sanki onlara, doğa ile insana iki ayrı alan ya da gerçekliklerle ilgisiz iki küre yakıştırmıştır. Geleneksel metafizik, beri yanda, doğa ile yasalarını, öte yanda, insan ile özgürlüğünü ayırmıştır. Oysa Marx, bu ikiliğin anlamdan da, doğruluktan da yoksun olduğunu göstermiştir. İnsan özgürlüğü kazanılmış bir özgürlüktür, aslında bu, ilkin doğa'nın üstesinden gelme gücüne dayanır (kendi dışında doğanın üstesinden ve kendi doğasının üstesinden gelen gücüne). Bir insan-doğa dialektik'i birliği vardır; insan doğaya karşı, ama ondan kopmadan, savaşır. Bu savaş boyunca biçimlenir, insanın kendisi de değişir; doğayı değiştirirken kendisi de değişir. («doğayı biçimlerken, kendisi de biçimlenir» de denebilir). Üretici, yaratıcı olan insan varlığı ürünüdür de kendi çalışmasının. Demek ki özgürlük, bir çeşit doğa

dışına ve gerçeklik dışına kaçmayla tanımlanabiliyor. Özgürlük öyle bir kalemde ortaya konamaz ya da yadsınamaz. «Hep ya da hiç» in yeri yoktur burda. İnsan özgürlüğü tarihle, uygulamayla, toplumla kazanılır. Ard arda basamakları vardır özgürlüğün, bugün düşünebileceğimiz en yüksek basamağa yeni tekniğin bütün olanaklarının ortaya serileceği toplumda: sosyalist toplumda erişilecektir.

Sonra Marx, hep ayni metinde, toplumsal, cömertçe zengin ve çapraşık insan varlığının gelişimini inceliyerek çok önemli bir olaylar birliğini bir olaylar birliğinden söz ediyorum, yoksa bu olayların br yorumlanmasından değil, olaylar insanın toplumsal gelişimini karıştırsa da, açıklasa da kavramıştır; bir dizi olumlu gözlemlerden başka bir şey söz konusu değildir, bir dizi tarihsel olaylara, Marx'ın bir deyişine göre, toplumsal tarihle birleşen insanın doğal tarihine ilgileniyoruz. Hem pek yalınç, hem de pek önemli olan şu olaylar : organlar, doğal görevler (işlevler), insan varlığının duyuları, insanın toplumsal ve tarihsel gelişimi boyunca değişir.

Bunlar, insana özgü çalışmalarda doğal destekler: insan güçleri olarak zenginleşir. Terimin en beylik anlamıyla: göz, kulak, el gibi duyulardır bunlar; insana özgü davranımların desteği olan yeme içme gibi davranışlarda, yeniden üremenin organik ve fizyolojik işlevlerinde (görevlerinde) olduğu gibi...

... İşte Marx, bu doğal varlığın, insanın toplumsal yaşamla insanca, doğadan (kendi doğasından) derinden değişmesine mal - etme (benimseme) diyor.

İnsanın doğayı mal - etmesi bir varlığı, insan varlığını, doğa'ca organik bir birlik gibi verilmiş insan varlığını geliştirir. Demek ki insan, toplumsal ve tarihsel gelişimi boyunca belli bir birlik, bütünlük karakteri saklar, gene de sorunun önemli başka görünüşü de bu birlik ve bütünlük, toplumsal tarihi boyunca insan gelişiminin bu birlik ve bu bütünlüğü kırılmış, yıkılmıştır. Yalnizca çalişmalar ve seçik güçler insan varlıklarına çatıyor değil, ama bu çalışmalar ayrılıyor da birbirinden, birbirini bilmez oluyor; dahası: birçok insan bireyi şu ya da bu çalışma.dan atılıyor, kendilerinin olabilecek, kendilerine mal - edebilecekleri şu ya da bu gücü yitiriyorlar ya da bu gücü bilmiyorlar...

... Son derece somut ve belli olaylar bunlar, soyutlamalar değil. Pek belli ve somut anlam - Marx'çı düşünce hiçbir zaman soyutlama içinde bulunmadığı için bu nokta üzerinde çok duruyorum - kazanıyor bu olaylar, Marx'ın : insanın 'yabancılaşması diye adlandırdığı belli ve somut bir anlam kazanıyor. Olanaklarından yoksun kılınıyor insan varlığı, aldatılmış - kandırılmış, uyuşturulmuş, enayi yerine konmuş, birtakım şeylerden yoksun bırakılmış, gerçek dışına atılmiş, kendinden sökülmüştür. Yabancılaşması budur insanın. Özellikle ilk yapıtlarında Marx, yabancılaşmayı çözümlemiş, yabancılaşmanın sayısız biçimlerinin iç - yüzünü ortaya çıkarmıştır. Daha yüzyıl öncesinin tarihini taşıyan, hiçbir çizgisi eskimiyen şaşılası bir tablodur bu. Rasgele sayıyorum bu çizgilerin birkaçını: yabancılaşma, yalnızlık, yalnızlık duygusu, insan aslında toplumsal bir varlıktır; ama, yabancılaşma, bireylerin bireylikten çıktığı yığınların yaşamı da, gerçek özgürlükten yoksun kılınmış, hem ezilmiş, baskı altına alınmış, hem

de birbirinden ayrımsız kılınmıştır; insanın yabancılaşması, bir başka düzlemde, para gücü, bu arada bir şey, para (birtakım insan çalışmalarının ürünü, ya da insan çalışmalarının bütün ürünlerinin soyut belirtisi) bağımsız bir gerçeklik, insanın dışında bir görünüş kazanıyor, insanı kendinden sökup alıyor, bütün gereksinmeleri de tek bir gereksinmeye : para gereksinmesine indiriyor. Kısa kesmek, çağımızın birtakım çizgilerine şöyle değinmek için diyeceğim ki : insanın yabancılaşması, bugün bu olay, sınırsız olanakların ortaya çıkışıyla böyle bir zamanda (teknik olanaklar, insan gücünün doğa üzerindeki olanakları) yığınlar devinmeye başlıyorlar; çünkü bu yığınlar bu olanakların gerçekleşmesini ve mutluluğu arıyorlar, istiyorlar; yabancılaşma, bu zamanda büyük acıların, bunalımların, savaşların zamanı olsa da bugün bu olay kültür, sanat biçimleri içinde, yazında alçaklığa varıyor, çöküntüye uğruyor. Böylece, insan bütünlük olarak - yetişmekteki bütün insan - aşması gereken çelişmelerle, çatışmalarla da yıkık kalıyor...

Nedir bu yabancılaşmanın aslı, temeli? Ne olduğunu göstermiştir Marx : insan yabancılaşmasının temeli özel mülkiyettir. Daha doğrusu : üretim araçlarının mülkiyetidir. Marx'çılar için ilksel olan, ama marx'çı olmıyanların pek bilmedikleri bir seçiklik üzerinde uzun uzadıya duruyorum: söz konusu olan, yemeyle, içmeyle, kişinin kendi işleri için kullandığı mallarla ilgili özel mülkiyet değildir, kaçınılmaz yargılarıyla (sonuçlarıyla), daha çok toplumun sınıflara bölünmesine yol açan üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Doğa'nın, insan'ca maledilmesinin (benimsenmesinin) özel mülkiyet'ten daha büyük düşmanı yoktur. Tarihin büyük düşmanlarıdır bunlar, insan tarihi gibi gösterilen tarihin büyük karşınlarıdır, (hasımlarıdır - rakipleridir). Ekonomik, toplumsal, siyasal vargılarının dışında bile, özel mülkiyetin tek duygusu insanı yabancılaştırmağa, bütün insan birliğini yıkmağa yetiyor. Marx : «Özel mülkiyet bizi öyle sınırlı, öyle dar görüşlü yapıyor ki, bir nesne ancak sahip olunca bizim oluyor. İçimideki ve dışımızdaki duyguların yerini sahip olma duygusu kaplamış... «İnsan cevherinin, olanca zenginliğini kendinden doğurtabilmesi için bu salt yoksulluğa düşmesi gerekiyordu...» demiştir. Ama gene de, dağınıklığına karşın, bu iç-çatışmalar, karışık, çok yönlü yabancılaşmasına karşın, bütün insan kesin olarak kırılıp yıkılamaz. Geleceği, zenginliği, yetişmesi sürüp gider; bir birlik süre - kalır. Neden mi? Çalışma, bir ürün süreç (processus) olarak kalır da ondan. Bundan bireysel çalışmayı, çabayı, didinmeyi bir ücret için harcanılmış emeğin zamanını sayılan çalışmayı anlamıyoruz. Hayır, bu değil demek istediğimiz. Marx ile marx'çılar bundan şunu, bütünlüğü içinde düşünülen toplumsal üretimin sürecini, toplumsal çalışmayı anlıyorlar. Çalışan, çalışma'nın bir aracı olur olmaz, üretim araçları sahibinin çıkarı için bir araç olur olmaz, çalışma ve çalışan yabancılaşmış oluyor. Bütün bunlara karşın, toplumsal çalışma kapitalci topluma değin, bütünüyle alınırsa, hem doğayı, hem de doğa üzerindeki eylemi, tekniği, maddî çalışma teknisyenlerin kafa çalışması bütün bunların hepsi gene de bir birlik ve bütünlük kurar. Bu birlik ve bu bütünlük, yabancılaşma kapitalciliğin en kötü koşulları içinde bile, bu birlik ve bütünlüğü kırılıp yıkılmaz. İşte bunun için de, çalışmada ve çalışanlarla, yalnız onlarla, bütün insan sürer, kalır, kendini yeniden bulabilir, kendini yeniden kurabilir, gelişimini sürdürebilir.

Bu nokta üstünde uzun uzadıya duruyorum: çalışmanın bir ahlâk yanı olduğu için değil, çalışan, bozulmamış, yozlaşmamış, doğaya

yakın sağlıklı bir varlık olduğundan değil, yalnız bunun için de değil; bütün bu değerlendirmeler bir bakıma doğru, bir bakıma yanlıştır, ama marx'çılığın getirdiği kavramın yanından geçen, kendisi olmıyan değerlendirmelerdir. Marx'çı düşüncede çalışma kavramı, onunla bağıntılı bütün insanın kavramını, çalışmayi yeni ve nesnellikle doğru bir biçimde : toplumsal uygulama gibi, toplumsal çalışma gibi, doğa üzerindeki ortaklaşa eylem gibi düşünme öğrenilirse ancak anlaşılır.

İnsan kavramının bu özlü içeriği, marx'çı insanlığın belirsiz ve duygulu düşünceler içinde yitip gitmesini önler. Bu özlu içerik, marx'çı insancılığı soyut değişmelerin, soyut ya da duygulu ayrımcıkların insancılığından kesinlikle ayırır. Bu değişmelerin karşısına bile kor onu. Gerçekte, öteki insancılar, insancılıklarını tanımlamakta epi güçlük çekerler. İnsancılıkla ilgili bu araştırmalarda, tuhaftır bir filozofik, metafizik, soyut tanım'dan, insandan, yalnızca siyasal olduğu için tartışma götürür bir tanıma geçildiği olur...

... Böylece, metafizik bir önermeden ya da soyut bir tanımdan kalkacak yerde, biz Marx'la tarihsel ve uygulamalı olayların somut çözümlenmesinden kalkıyoruz. Bütün insan, aşılması ya da üstesinden gelinmesi gereken bir sürü ayrılıklardan, karşıtlıklardan, çatışmalardan, çelişmelerden geçerek gerçekleşir. Bunların aşılması ya da bunların üstesinden gelinmesi de, düşüncelerle değil, ama - her zaman değil ama çokluk - davranışlarla, devrimci davranışlarla olur...

Bununla birlikte Henri Lefèbvre şunu da belirtiyor :

... İçinde her bireyin herşeyi, dilediğini yapacağı bir toplum düşünmek değildir söz konusu. Hayır, biz daha çok, örneğin: bilim toplumu biçiminde düşünebiliriz onu, her bilginin bilim çalışmasına bütün bütün katıldığı, kendinden çok, bireysel olmaktan çok, tamamiyle bireysel olarak, bir birlik olan bu bilim çalışmasına bütün bütün katılan bir toplum tipi üzerinde düşünebiliriz. Bir bütüncülük (totalitarisme) değildir söz konusu. Bütüncülük bir karikatürüdür bütünün; bütüncülükte yetişmiş her insan, tarih boyunca yetişen bütün insanın bir karikatürüdür ancak.

Bütün söylediklerimi özetliyen, bana iyiden iyiye inandırıcı gelen Marx'ın şu anıltısıyla - hep gençlik yapıtlarından anıyorum - bitireceğim: «Sosyalizm, insanın toplumsal insan olarak kendine dönüşüdür, yâni, sonunda insancıl olan insana, tam dönüşüyle, bilinçli olarak, önceki gelişimin bütün zenginliğiyle insana dönüşüdür... Sosyalizm, insancılıkla kaynaşır, bir olur.»

(Rencontres internationales de Genève, Ed. de la Baconnière, 1948)

•

VI. BİLİMSEL İNSANCILIK

Montherlant'ın çelişmeleri aşmak için gösterdiği yolun, yani insanı her çeşit anlayışa, düşünceye, felsefeye açık bulundurmanın bilim alanındaki benzerine, Gaston Bachelard'ın aşağıdaki yazısında raslıyoruz:

BİR AÇIK AKILCILIK

Salt ruhbilimsel düzeyde bilimsel yenilik sorunu ortaya atılırsa, çağdaş bilimdeki bu devrimci gidişin derinden - derine düşünsel yapıya etkidiğini görmezlik edemeyiz. Bilginin bir tarihi olduğu anda, düşünce de değişken bir yapıya kavuşmuştur. Gerçekten de, tutkuları, önyargıları birdenbire oluşan itkileri içinde, insan tarihi, bitimsiz bir yeniden başlama olabilir ama, yeniden başlamayan düşünceler de var: Gözden geçirilmiş, genişletilmiş, tümlenmiş düşünceler. Bunlar dar ya da sallantılı alanlarına dönmezler. Ne var ki, bilimsel düşünü, bilginin bir düzeltimi, bilgi çerçevelerinin bir genişletimidir. Tarihsel geçmişini mahkûm ederek yargılar. Yapısı, tarihsel yanılmalarının bilincidir. Bilimce, doğru, uzun bir yanılmanın tarihsel düzeltisi; deneyde, ilk ve ortak kuruntunun düzeltisi olarak düşünülür. Bilimin tüm düşünsel yaşamı, bilinmezin sınırında diyalektik olarak bilgideki bu ayrıma dayanır. Düşünmenin özü de, anlamamış olduğunu anlamaktır. Bir yanılmanın düzeltilmesi, bir düzenin genişletilmesi, bir düşüncenin tümleci, bir takım tarihsel diyalektiklerdir ve Bacon'cu, Euclide'ci, Descartes'cı düşüncelere aykırı olan bütün düşünceler bu tarihsel diyalektiklerde özetlenmiştir.

Yeni bilimsel düşüncenin, bir ekonomi - politikle aynı biçimlendirici değeri kazanması için, sadece biraz toplumsal yaşam, biraz insancıl duygudaşlık eksiktir bugün. Tutkusuz yaşamı tutkuyla izleyen birçok düşünür için bugünkü sorunlar aklın kaderini söz konusu ettiği bir düşünsel önemin karşılıklarıdır. Reichenbach'ın bilimin derin anlamı üstünde beliren kuşaklar - arası bir anlaşmazlıktan söz etmesi boşuna değil. Compton, Cambridge'de, J. J. Thomson'u görmeye gittiğinde, dinlenmeye gelmiş olan G. P. Thomson'a rastlamıştı. Elektronik dalgalarla elde edilmiş fotoğrafları inceliyorlardı. Compton bu olay üstüne şöyle diyor : «En iyi yıllarını, elektronun gerçekte bir zerre olduğunu göstermeye harcamış yaşlı bilim adamının, elektronların devinirken dalgalar oluşturduklarını açıklayan oğlunun çalışmalarını büyük coşkuyla karşılayışı gerçekten insana dokunuyordu. Elektronu bir nesne saymaktan caymak babadan oğula oluşmuş bir düşünce devrimidir. Gerçekçiliğin böylece yeni - baştan ele alınması için ne büyük bir düşünce yürekliliği gerek! Son yirmi yıl içinde fizikçi, üç dört kez aklını yeni - baştan düzenlemek ve düşünce alanında yaşamını yeniden kurmak zorunda kaldı.

Açık akılcılık'ın ne olduğunu yakından duyabilmek için, çağdaş bilimin bitmemişliğini yaşamak yeter. Bu, kuramsal düşüncenin telkinleri önünde, gerçek bir şaşırma durumudur...

... Her kişi, yetişmesi sırasında yeni öğretilerin kendinde uyandırdığı heyecanı hatırlayarak bu düşünce değişimlerini yeniden yaşayabilir. Bu yeni öğretilerin anlaşılması, insandan öyle büyük bir çaba ister ki, bu öğretilere olağan gözüyle bakamayız. Ama insanın yaradılışı ruhlarımızda bile edeceğini eder. Bir gün bir de bakarız ki anlamışız. Bu birdenbire oluşan bileşimlerin değerini hangi belirtiden anlarız? Aklımızda güvenç ve mutluluk uyandıran anlatılmaz bir ışıktan. Bu düşünsel mutluluk, gelişimin ilk göstergesidir. Burada, olgubilimci Jean Hering'in şu sözlerini anmalı «en gelişmiş kişi ufku en geniş kişi olmak bakımından her zaman kendisinden aşağı alan kişileri anlayabilir, ama bunun tersi olamaz.» Kavramanın atılgan bir ekseni var. Bu, düşünsel bir atılımdır, canlı bir atılım. Einstein mekaniği Newton kavramlarının anlaşılmasını daha bir kolaylaştırıyor. Broglie mekaniği de, salt mekanik ve optik kavramları daha bir anlaşılır kılıyor. Bu iki kavram gurupları arasında yeni - fizik, Descartes'cı bilimciliği geliştiren ve tamamlayan bir bileşimi belirliyor. Nesnel kültür bir ruhbilimsel kültürle desteklense, yani bilimsel araştırmaya yaşamın tüm güçleriyle katılınsa, matematik - fiziğe özgü yaratıcı bileşimlerin insan ruhuna nasıl bir canlılık getirdiği kolaylıkla duyulur.

Gaston BACHELARD

B. Traven'in Hikâyesi

Bakımevi

Bir Amerikan Maden Şirketi, Doğu Meksika'nın yöresinde, kendi işçileri için küçük bir Bakımevi kurmuş, işçilerin yakınlarına da hastalık, ya da kazada yardım etmeği üstüne almıştı. İşçilerin bu bakımevine ilgilenmeleri, arıklığına birazcık önem vermeleri, saygı göstermeleri için de, sözü edilmiyecek kadar az bir parayı, gündeliklerinden kesmeye başlamıştı. Kesilen para o kadar azdı ki, bakımevindeki iki bakıcının aylığını bile karşılamıyordu.

İşçilerin hemen hepsi Kızılderiliydi. Verdikleri parayı çok buluyor, doktorla bakıcıların hiç iş görmediklerine, aldıkları parayla yan gelip dalga geçtiklerine, şirketin de bu bakımevinden kesesini doldurduğuna inanıyorlardı.

Bakımevinde çalışan bu üç kişinin canını sıkmak için ellerinden geleni komazlardı ardlarına; dört gözle bir fırsat kollarlardı. Durmadan yeni şeyler tasarlarlar, olmadık işler çıkarırlardı boş oturmasınlar diye. Gerçekten sayrı(hasta) düşünce de gitmezlerdi, elleri ağu kokan o kişilere, eskisi gibi kendi üfürükçülerine koşarlardı gene. Boşuna para vermesinler diye ama, karılarını, ya da çocuklarını yollarlardı bakımevine; bunların önemli bir şevleri yoktu, daha doğrusu, hiç bir şeyleri yoktu, sapsağlam kişilerdi hepsi.

Bir sabah genç, güzel bir kızılderili kadın geldi bakımevine. Dişindendi zoru, dişinin çekilmesini istiyordu. Kadının dişlerine bakan dişçi şaşırdı. Bu dişler genç bir tayın dişleri kadar sağlam, güzeldi.

— Hangi dişin ağrıyor?

— Hiç biri. Diş ağrısı nedir bilmem.

— Peki niçin geldin?

— Nah.. şu dişimi çek.

— Niçin çekeyim? Ağrımıyormuş ki?

— Ne yapayım ağrımıyorsa? Başka hastalığım da yok işte.

— Olmaz kızım, ben çıldırmadım. Böyle sağlam dişlerin olduğu için bir ye bin şükret. Bu dişler bende olsa, yaşamımdan bir yılımı verirdim.

— Çekiyor musun, çekmiyor musun? Dişler benim, sana ne? İstediğimi yaparım onlarla, karışma. Kocam pırıl pırıl Pesos'larını (oysa verdikleri bakır Centavos'du) boşuna mı veriyor buraya? Hepimiz ırgat

gibi çalışıyoruz, sizler gibi pencereden bakmıyoruz sabahtan akşama! Balkonda kurulup betik de okumuyoruz.. hele şu iki kadına ne buyurulur? Bizden aldıkları parayla her gün yeni bir kılık düzüyorlar kendilerine.. yağma yok.

Doktor anlamıştı işin nereye varacağını. Kızılderilileri tanırdı, bakımevini sevmediklerini de bilirdi. Kadının azı dişlerinden birini - hem de uyuşturmadan - çekti. Kadın gık demeden, yüzünü bile buruşturmadan dimdik oturdu. Bakıcının verdiği suyu da son damlasına dek içti, sonra arkasına yaslanıp şöyle bir bakış baktı. Kızılderililerin önemli yanlarından biri de şudur: yapmacık beceremezler. Kadının bakışında neler vardı neler! «Ya işte böyle, ben gelince kolları sıvamalı, diyordu, kocamın verdiği parayla besleniyor burası!»

Üç gün sonra gene geldi kadın, gene bir dişinin çekilmesini istedi, gene kandıramadı kadını dişçi, öteki dişi de çekti. İlk çekişte olduğu gibi, bu kez de çekilen dişi aldı gitti kadın.

Bir kaç gün içinde kadının üst dişlerinin hepsi çekilmişti. Son dişi çektikten sonra mikrop kapmasın diye ilâç süren doktor ağlamaklı olmuştu artık... gitmişti cânım ak dişler, ama kadın sevinçliydi.

Bir hafta sonra gene geldi kadın, oturdu iskemleye. Doktor alışmıştı artık, hiç sormadan, kandırmaya da çalışmadan kerpeteni aldı, sıra alt dişlerdedir, diye saldırdı birine. Kadın kızdı, köpürdü, itti doktoru : «Ne oluyor, ne oluyor? dedi. Ağzımın öteki yarısının da mı içine edeceksin?» Doktor şaşırmıştı. «Çektirmiyecek misin?» dedi.

— Dişimi çek diyen oldu mu sana? Ben bugün niye geldim biliyor musun? Ben buraya ilk çektiğim dişi yerine takasın diye geldim. Ölünceye değin dişsiz gezecek değilim ya?

Uzattı çekilen ilk azı dişini. Adam durumu anlatmağa çalıştı; dişler çekilirdi, ama yerlerine konamazdı gene.. Tıp daha bu kadar ilerlememişti! İyiden iyiye içerlemişti kadın, sesinin yettiğince bağırdı: «Ne? dedi, yerine koyamıyacak mısın? Sen de doktorum diye geçiniyorsun ha? Bütün gün tembel tembel balkonda otur, betik oku, değil mi? Sonra zavallı kocam bütün bu bakımevinin parasını ödesin! Birbirinize benzersiniz hepiniz, Gringo'lar ne olacak. (Latin Amerikada, Amerikalı'ları bu adla kızdırırlar). Hiç utanma yoktur sizde, tuh Allah cezanı versin. Cânım dişlerimi çek, sonra da koyama yerine! Orospu çocuğu n'olacak. Cabriôn! Grrrringoooooo!»

İstedikleri olmuştu.. kadın sevinçli,son tümceyi bir tokat indirir gibi fırlattı yüzüne doktorun, sonra kabara kabara çıktı gitti.

Bu küçük, pırıl pırıl arınmış Bakımevinde istenilen her şey vardı. Ama kızılderili işçiler küçümsüyordular burayı, beğenmiyorlardı. Hele bu son olaydan sonra büsbütün düştü gözden. Kadın canlı bir örnek olarak bütün yörede köy köy dolaştırıldı. Gittiği her yerde başından geçenleri anlatıyor, bakımevini, bakıcıları, doktoru yerin dibine batırıyordu. Tanrı, Adem'le Havva'yı ve yılanı kovduğu günden beri kullanılan bütün sövgüler yağdırılıyordu Gringolara. Haksız mıydılar ya? Düpedüz hırsızlık denirdi buna. Ne kazanıyorlardı ki, bir de koskoca bakımevini beslesinler! Sonra zavallı, bilgisiz bir kadını yüzüne bakılmıyacak bir duruma sokmak! yapılır mıydı bu? Kocası bile tiksiniyormuş kadından artık. Kadın karşı koymasaymış, alt dişlerini de söküp alacakmış, dişçi! Çıldırmıştır bu dişçi belki de.

Yalan söylemiyordu kadın. Dişlerini bir paçavraya sarmış, yanında taşıyordu. Çocuklar bile bu çekilen dişlerin sap-sağlam olduklarını bir bakışta anlayıveriyorlardı.

Bir süre böyle gitti, sonra günün birinde patlak verdi iş. Şirketin önü küme küme işçilerle doldu bir sabah, hepsi bir ağızdan bağırıp çağırmaya başladı. Güçtü ne istediklerini anlamak, teker teker konuşmağa yanaşmıyorlardı ki. Uğultunun içinden şunlar çarpıyordu kulağa: «Bakımevi istemez bize! Doktor gitsin. Bütün dişler! Zavallı kadın! Okusun hep! Para bizden! Bakıcılar yeni kılıklar düşünsün hep!»

İspanyolca'yı anlamak için o dili öğrenmek yetmez. Hele kızılderili maden işçilerinin söylediklerini anlamak için hiç değilse ananızın kızılderili olması gerekir. Ama şirketi yönetenler anlamak zorundaydı işçilerini, anlamıyoruz diyemezlerdi elbet. Onun için de aşağı yukarı anladılar isteneni. Daha doğrusu söylenen her sözü - patron oldukları ve durumlarını gözönünde tuttukları için - çok iyi anladıklarını savundular. Bir bildiri yayınladılar, bu bildiriye göre işçiler başkaldırmış meğer ve şöyle bağırmışlar : «Bakımevine gidecek kadar bile paramız yok. Doktora çıkarıp verecek parayı nerden bulalım? Aldığımiz gündelik yiyeceğimize bile yetmiyor.. karılarımıza giyecek alamıyoruz, yarı çıplak geziyoruz.. bakımevinde çalışan bakıcılar da giyecek istiyor, ne yapacağımızı şaşırdık!»

Dağılmıyordu bağırışanlar. Sonunda müdürlerden biri balkona çıktı, yarım yamalak İspanyol'cası ile bir söylev çekti: «Amigos, dedi, anladık, anladık, yerine getireceğiz istediklerinizi. Adam başına günde yirmibeş centavos fazla vereceğiz. Bu hafta alacaksınız fazla gündeliğinizi. Herşey istediğiniz gibi olacak. Haydi artık dönün işinize. Muy, bueno, Amigos!»

O gün bugün kadının dişleri unutuldu, sözü edilmedi bir daha.

Çeviren : Adalet CİMCOZ

100 KURUŞ